

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

FURKÂN SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf ŞENKAYA

ŞIRNAK -2025

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**FURKÂN SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf ŞENKAYA

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus ÜLKER

ŞIRNAK -2025

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu tez çalışmasının, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlandığını ve çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik standartlara ve etik ilkelere uygun şekilde elde edilip sunulduğunu beyân ederim. Ayrıca, bu kurallar ve ilkeler doğrultusunda, çalışmamızda yer alıp özgün olmayan tüm bilimsel içeriklerin uygun bir şekilde alıntılandığını ve kaynaklarının gösterildiğini ifade ederim. Beyanımınla çelişen herhangi bir delil tespit edilmesi durumunda, tüm sorumluluğu kabul ederek üstleneceğimi kabul ederim.

Yusuf ŞENKAYA

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Furkân sûresinin belâgat Açısından İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Yusuf ŞENKAYA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus ÜLKER

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

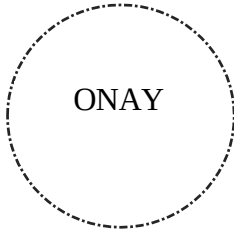
KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Şehmuz ÜLKER danışmanlığında Yusuf ŞENKAYA tarafından hazırlanan “Furkân Sûresi’nin Belâgat Açısından İncelenmesi”adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Şehmuz ÜLKER	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Mahmut TEKİN	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Mahsum TAŞ	

Savunma Tarihi: 10 / 03 / 2025

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .././.... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. İbrahim HÜSEYİNİ

ÖN SÖZ/TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimime adım attığım ilk günden itibaren, akademik kariyerimde bana yol gösteren, bilgi ve deneyimiyle beni sürekli destekleyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Şehmus ÜLKER'e, kıymetli katkılarından dolayı jüri üyesi Doç. Dr. Mahsum TAŞ ve Doç. Dr. Mahmut TEKİN hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	ii
ÖN SÖZ/TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Belâgatın Tanımı	3
1.1.1. Kelâm ve Mütakellimin Belâgatı.....	5
1.1.2. Kelâmın Belâgatı	5
1.1.3. Mütakellimin Belâgatı	5
1.2. Fesâhat	5
1.2.1. Kelimenin Fesâhati	6
1.2.1.1. Tenâfurı'l-Hurûf	7
1.2.1.2. Garâbet	7
1.2.1.3. Kelimenin Kulağa Hoş Gelmemesi	8
1.2.1.4. Kıyasa Muhalefet.....	9
1.2.2. Kelâmın Fesâhati	9
1.2.2.1. Tenâfurü'l-Kelimat	10
1.2.2.2. Zâ'f-ı Te'lif.....	10
1.2.2.3. Tâ'kid	11
1.2.2.3.1. Lafzî Ta'kid	12
1.2.2.3.2. Manevî Ta'kid	13
1.2.2.4. Tekrarın Çok Yapılması	14
1.2.3. Mütakellimin Fesâhati	14

İKİNCİ BÖLÜM

FURKÂN SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Furkân Sûresinin İsimlendirilmesi	15
2.2. Sûrenin İsmi Aldığı Âyet ve Bu Âyetin Tefsiri	16
2.3. Sûrenin Nüzul Ortamı ve Nüzul Sebebi	18
2.4. Furkân Sûresinin İhtiva Ettiği Konular	19

2.5. Mekke Döneminde İnen Sûrelerin Muhteva ve Üslûp Açısından Özellikleri.....	22
2.6. Furkân Sûresinin Kendinden Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti	27
2.6.1. Nûr Sûresi ile İlişkisi	28
2.6.2. Şu'arâ Sûresi ile Münâsebeti	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FURKÂN SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Furkân Sûresinde Meânî Sanatı	33
3.1.1. Furkân Sûresinde İstifhâm.....	34
3.1.1.1. Hemze ve Hel Edatı ile Yapılan İstifhâm	38
3.1.1.2. İstifhamın Asıl Manasının Dışında Kullanılması	38
3.1.1.3. Furkân Sûresinde Bulunan İstifham ve Çeşitlerine Dair Örnekleri...38	
3.1.2. Furkân Sûresinde Temenni.....	38
3.1.2.1 Furkân Sûresinde Bulunan Temenni Sanatına Dair Örnekler	38
3.1.3. Furkân Sûresinde Nidâ	39
3.1.3.1. Furkân Sûresinde Bulunan Nidâ Sanatına Dair Örnekler.....	39
3.1.4. Furkân Sûresinde Kasr/İhtisas	39
3.1.4.1. Furkân Sûresinde Bulunan Kasr Sanatına Dair Örnekler	40
3.1.5. Furkân Sûresinde Takdîm ve Te'hîr.....	41
3.1.5.1. Furkân Sûresinde Takdim ve Tehir Sanatına Dair Örnekler	42
3.1.6. Furkân Sûresinde İcâz Bi'l Hazf	42
3.1.6.1. Furkân Sûresinde İcâz Bi'l Hazf Sanatına Dair Örnekler	43
3.1.7. Furkân Sûresinde İdmar Makamında İzhar	44
3.1.7.1. Furkân Sûresinde İdmar Makamında İzhar Sanatına Dair Örnekler	44
3.2. Furkân Sûresinde Beyân Sanatı	45
3.2.1. Furkân Sûresinde Teşbih	45
3.2.1.1. Teşbihin Unsurları	46
3.2.1.2. Teşbih-i Belîğ	46
3.2.1.3. Teşbih-i Temsîlî.....	47
3.2.1.4. Furkân Sûresinde Bulunan Teşbih ve Çeşitlerine Dair Örnekler	47
3.2.2. Furkân Sûresinde Mecâz	47
3.2.2.1. Mecâzda Kullanılan Alaka ve Karîne Terimleri.....	48
3.2.2.2. İstiâre	48
3.2.2.2.1. İstiârenin Rükünleri	48

3.2.2.2.2. İstiâre-i Temsîliyye.....	49
3.2.2.2.3. İstiâre-i Tasrihiyye.....	49
3.2.2.2.4. İstiâre-i Asliyye	50
3.2.2.2.5. İstiâre-i Tebeiiyye	50
3.2.2.3. Mecâz-ı Mürsel.....	50
3.2.2.4. Mecâz-ı Akli	50
3.2.2.5. Furkân Sûresinde Bulunan Mecâz ve Çeşitlerine Dair Örnekler	50
3.2.3. Furkân Sûresinde Kinâye	54
3.2.3.1. et-Ta'rîz	55
3.2.3.2. Furkân Sûresinde Bulunan Kinaye ve Çeşitlerine Dair Örnekler.....	55
3.3. Furkân Sûresinde Bedî Sanatı.....	56
3.3.1. Muhassinât-ı Lafziyye	57
3.3.1.1. Furkân Sûresinde Cinâs	59
3.3.1.2. Cinâs-ı Tam	59
3.3.1.3. Cinâs-ı Gayr-ı Tam.....	59
3.3.1.4. Cinâs-ı İştikâk.....	59
3.3.1.5. Furkân Sûresinde Bulunan Cinâs ve Çeşitlerine Dair Örnekler	59
3.3.1.6. Furkân Sûresinde Tıbâk.....	59
3.3.1.6.1. Furkân Sûresinde Bulunan Tıbâk Sanatına Dair Örnekler	59
3.3.1.7. Furkân Sûresinde İltifât	60
3.3.1.7.1. Furkân Sûresinde Bulunan İltifât Üslubuna Dair Örnekler	60
3.3.2. Muhassinât-ı Maneviyye	61
3.3.2.1. Furkân Sûresinde Mukabele	61
3.3.2.1.1. Furkân Sûresinde Bulunan Mukabele Sanatına Dair Örnekler	57
3.3.2.2. Furkân Sûresinde Mübalağa	62
3.3.2.2.1. Furkân Sûresinde Bulunan Mübalağa Sanatına Dair Örnekler	62
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	66

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
FURKÂN SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yusuf ŞENKAYA

Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Şehmus ÜLKER

2025,70 sayfa

Kur'ân-ı Kerim'in doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için indirildiği dilin ve bu dilin edebî yönlerinin derinlemesine anlaşılmasına bağlıdır. Bu bağlamda, Kur'ân'ın en güçlü i'câz yönlerinden biri olarak kabul edilen belâgatı, ilim adamlarının tarih boyunca üzerinde yoğunlaştığı önemli bir araştırma konusudur. Yapılan çalışmalar, Kur'ân'ın belâgat yönünün anlaşılmasının, metnin daha derin ve doğru bir şekilde yorumlanmasında büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çalışmada, Furkân sûresinin belâgat özellikleri ve bu özelliklerin anlamlara nasıl yansıdığı incelenmiştir. Bu çalışma, Furkân sûresinin dilsel ve edebî derinliğini ortaya koyarak, Kur'ân'ın belâgat sanatlarının gücünü ve dilin anlam kapasitesini daha iyi anlamamıza katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Furkân sûresinde geçen kavramların belâgat yönünden incelenerek, belâgatın Furkân sûresinin anlamına ve mesajına olan etkisinin tespit edilmesi de çalışmamızın başlıca amaçlarındandır. Çalışmanın sonucunda, Furkân sûresinde kullanılan belâgat unsurlarının etkili bir şekilde yer aldığı, dilin ve anlatım becerisinin gücünü ortaya koyarak okuyucunun duygusal ve düşünsel dünyasına hitap ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Meâni, Bedî, Beyân, Furkân Sûresi

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
AN EXAMINATION OF SURA FURQAN IN TERMS OF RELATIONSHIP

Yusuf ŞENKAYA

Assist. Prof. Dr. Şehmus ÜLKER

2025, 70 Pages

In order to understand the Quran correctly, it depends on a deep understanding of the language in which it was revealed and the literary aspects of this language. In this context, the eloquence of the Quran, which is considered one of its most powerful miraculous aspects, is an important research topic that scholars have focused on throughout history. Studies show that understanding the eloquence aspect of the Quran plays a major role in interpreting the text more deeply and accurately. In this study, the eloquence features of the Surah Furkân and how these features are reflected in the meanings were examined. This study aims to reveal the linguistic and literary depth of the Surah al-Furqan and to contribute to our better understanding of the power of the eloquence arts of the Qur'an and the meaning capacity of language. Another main purpose of our study is to examine the concepts mentioned in the Surah al-Furqan in terms of eloquence and to determine the effect of eloquence on the meaning and message of the Surah al-Furqan. As a result of the study, kull in Surah al-Furqan

Keywords: Rhetoric, Meaning, Bedî, Beyân, Surah al-Furqan

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin, ibn
c.c	: Celle celâluhu
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radiyallâhu ‘anh
s.a.s	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik
İsam	: İslam Araştırmaları Merkezi
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Arap dili, tarihsel süreç içerisinde, yalnızca dilsel zenginliğiyle değil, aynı zamanda taşıdığı kültürel ve dinî değerlerle de önemli bir yere sahiptir. Arapçanın bu kadar zengin ve derin bir dil olmasının temel sebeplerinden biri, bu dilin vahiy dili olmasıdır. İslamiyet'in doğuşu ve Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olarak indirilmesi, Arapçanın küresel bir dil olarak tanınmasına ve derinlemesine incelenmesine zemin hazırlamıştır. Kur'ân'ın içerdiği belîğ ve veciz ifadeler, zamanla günlük konuşma dilinde de kendine yer bulmuş, böylece Arap dilinin belâgat açısından ne denli güçlü ve etkileyici olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu durum, Arap dilinin gelişimi açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Kur'ân, kelimelerinin seçimi ve yapılandırılmasıyla sadece bir kutsal kitap olmanın ötesine geçmiş, aynı zamanda dilin en yüksek ifade biçimlerini barındıran bir edebî başyapıt olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Arap dilinde kullanılan belâgat terimleri, sadece anlam aktarımı değil, aynı zamanda dilsel estetik ve etkili iletişim sağlama amacını taşımaktadır. Belâgat, bir dilin anlamlarını en etkili şekilde iletebilmektir. Özellikle Kur'ân-ı kerîm'de bu sanat dalının nasıl kullanıldığı, dilbilimsel ve edebî bakımdan büyük bir öneme sahiptir. Belâgat, dilin sadece bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda bir düşünce, inanç ve değerler sistemini aktarma aracı olarak kullanıldığını gösterir.¹ (بَلَّغَ) fiilinden türeyen “belagat” kelimesi ise sözlükte varmak ve ulaşmak anlamlarına gelmektedir.² Bu anlamda, Furkân sûresi de dilsel ve edebî bakımdan derinlemesine incelenmesi gereken bir sûre olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı ise Furkân sûresinde yer alan belâgat terimlerini incelemek ve bu terimlerin sûrenin genel mesajı, anlamı ve dilsel yapısı üzerindeki etkilerini belirlemektir. Sûrenin dil özellikleri ve belâgat terimlerinin incelenmesi, yalnızca Furkân sûresinin anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Kur'ân'daki genel dilsel yöntemlerin daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Bu çalışma, Arap dilindeki belâgat

¹ Yaşar Seracettin Baytar, “Arap Edebiyatında Mana ile İlgili Güzel Söz Sanatları”, Diyanet İlmî Dergisi 51/1 (2015),102

² Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu 'l-arab*, Beyrut, 1956, VIII, 419.

ilminin dinî metinlerde nasıl işlendiğini daha derin bir şekilde anlamayı amaçlamaktadır.

“Furkân Sûresi’nin Belâgat Açısından İncelenmesi” adlı çalışmamız, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, belâgat ve fesâhat kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde ise, Furkân sûresinin adı, nüzulü, nüzul sebebi gibi konular ele alınarak sûrenin genel yapısı ve içeriği hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak, çalışmanın ana metnini oluşturan üçüncü bölümde ise, Furkân sûresinde yer alan üslup, tekit, istiâre, kinâye, mecâz, cinâs, seci, tıbak ve mukâbale vb. edebî sanatlar örneklerle ele alınmış, bu sanatların sûredeki kullanımları ve etkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında, başta Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, İSAM ve diğer dijital kütüphaneler olmak üzere geniş bir kaynak taraması yapılmış; hem klasik hem de modern eserlerden faydalanılmıştır. Çalışmamızda ele alınan ayetlerin mealleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan, Doç. Dr. Halil Altuntaş ve Dr. Muzaffer Şahin’in hazırladığı Kur’ân-ı Kerîm mealinden alınmıştır. Bu kapsamlı literatür taraması, çalışmanın sağlam bir temele oturmasına olanak sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Belâgatın Tanımı

Türkçe’ de sıkça kullanılan bir terim olan belâgat kelimesinin kökeni Arapça olup, Latince’ de “*retorica*” sözcüğü ile anlam bakımından oldukça yakındır. Aynı zamanda İngilizce’ de “*eloquence*” (fesâhat) sözcüğüyle de ifade edilmektedir. Farklı dillerden Türkçeye giren “retorik” terimi, belâgat ve hitâbet kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.³ Türkçeye geçen *retorik* terimi, belâgat ve hitâbet kavramlarıyla eş anlamlı olması dilin etkili kullanımını ve konuşmanın gücünü vurgulayarak sadece sözlerin değil, aynı zamanda duygu, düşünce ve anlamın da etkili bir şekilde iletilmesini ortaya çıkartmaktadır. Bu ise dilin gücünü ve zenginliğini vurgulayan bir ifade olup belâgatın sadece bilgi iletmekle kalmayıp aynı zamanda insanları etkileme ve düşündürme gücüne sahip olduğu görülmektedir. Belagat kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını incelediğimizde; بَلَّغَ fiilinden türemiş olup, hem bir hedefe ulaşma hem de bir sözün kusursuz, anlaşılır ve net olma anlamlarını içinde barındırır.⁴ Terim olarak ise belâgat, ifade edilen bir sözün sadece fasih olmasını değil, aynı zamanda yer, zamanın, ortamın, gerekçenin ve amacın, uygunluğuyla beraber hareket edip dinleyicinin ve konuşmacının söylenilen sözü anlamasında güçlük çekmeden en verimli biçimde anlaşılmasını ifade eder.⁵ Günümüzde belâgat, kelimelerin sadece iletişimi değil, aynı zamanda metin analizi yoluyla anlamın çözülmesine

³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Î’câz ve Belâgat Deyimleri* (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001), 10.

⁴ Feyrûzâbâdî Mecdüddin Muhammed b. Ya’kub, *Kamusu’l-muhit*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara’salî (Beyrut Dar’u İhya’i Turasu’l-arabî, 1997), 1046; Ebu’l-Bekâ Eyyub b. Musa el-Kefevî, *Külliyat*, thk. Adnan Derviş-Muhammed Mısri (Beyrut: Muessesetu’r-Risale, 2011), 236.

⁵ Abdurrahman Hasan Habenneke Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ’ulûmuhâ ve funûmuhâ* (Dimeşk: Dâru’l-kalem, 1996), 1/128; Cürcanî Seyyid Şerif, *Ta’rifat*, thk. Abdurrahman Mara’salî (Beyrut: Darun-nefâis, 2007), 107; Şeyh Emîn Bekri, *el-Belâgatu’l-arabiyye fi sevbiha’l-cedîd ’’İlm’ul-meânî* (Beyrut: Dâru’l-’ilim li’l-melâyîn, 1999), 26.

odaklanan bir sanat olarak görünüp söz sanatının ötesine geçerek, metinlerin derinliklerine inen bir keşif sürecine dönüşmüştür.⁶

Belâgat, sadece kelimenin yüzeyini değil, aynı zamanda kalbin derinliklerinden yükselen duyguları ve düşünceleri ifade etme sanatıdır. Bu sanat, bir sözü ifade ederken, güzel konuşmanın özellikle kelime veya kelamın anlam bakımından doğru olmasını vurgular. Nitekim Araplar, fasîh ve açık-seçik konuşan birini “رَجُلٌ بَلِيعٌ” olarak tanımlarlar. Bu ifade, güzel konuşan, sözlerini akıcı bir şekilde ifade eden ve kalbindeki sırları söze döken bir kişiyi niteler. Yani bu kişinin iletmek istediği mesajı dinleyenin anlayacağı bir şekilde aktarma becerisine sahip olduğunu gösterir.⁷ Başka bir ifade ile belâgat, sadece dil bilgisi becerisi değil, aynı zamanda kelâmın ve mütেকellimin özel vasıflarından biri olarak ele alınıp dilin sadece doğru kullanımıyla sınırlı kalmayarak aynı zamanda sözün muktezayı hale uygun bir şekilde ifade edilmesini içererek mütেকellimin sözlerini güzel bir şekilde ifade etme ve dinleyici üzerinde etki bırakma yeteneğini içinde barındıran bir işleve sahiptir.⁸ Nitekim Bir mesajın etkili bir şekilde iletilmesi, sadece dil bilgisi kurallarına değil, aynı zamanda sözlerin etkileyici bir şekilde kullanılmasına da bağlıdır. Bu sözlerin ise etkili bir şekilde karşı tarafa kusursuz ve etkileyici olarak aktarılması ancak belâgat ilminin kullanımı ile gerçekleşebilir. Çünkü belâgat sadece mütেকellimin vasfı olmayıp hem mütেকellim hem de sözün yani ikisinin de ortak vasfı olarak kullanılmaktadır.⁹

⁶ Emin el-Hûlî, *Arap-İslâm Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, çev. Emrullah İşler-Mehmet Hakkı Suçin (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2006), 110,167.

⁷ Rağîb el-İsfahânî Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddel, *Mu'cem Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 71; Nusrettin Bolelli, *Belâgat(beyân-me'âni-bedî ilimleri)Arap Edebiyatı* (İstanbul: M.Ü.İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 28.

⁸ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fi'ulûmi'l-belâga* (Beyrut: Mektebetü'l-Âsriyye, 2013), 16.

⁹ Meydânî, *el-Belâgatu'l-arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 1/128; Mehmet Zeki Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 14; Meydânî, *el-Belâgatu'l-arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, 1/128.

1.1.1. Kelâm ve Mütেকellimin Belâgatı

1.1.1.1. Kelâmın Belâgatı

Kelâmın belâgatı; bir sözün, hem akıcı ve doğru bir şekilde ifade edilmesi, hem de içeriğiyle uyumlu bir biçimde sunulmasıdır.¹⁰ Yani kelâmın belâgatı, anlamın berrak bir şekilde ifade edilmesiyle değil, aynı zamanda bu ifadenin tonu, vurgusu ve ritmiyle bütünleşmesi ile oluşur. Bu sadece dilin kurallarına uygun bir konuşma değil, aynı zamanda dinleyici veya okuyucunun zihninde anlamın doğru bir şekilde yerleşmesini sağlamayı hedefleyen bir sanatı da kapsamaktadır.

1.1.1.2. Mütেকellimin Belâgatı

Mütেকellimin belâgatı; her ne maksatla olursa olsun mütেকellimin merâmını belîğ bir kelâmla açıklayarak, onun niyetini, arzusunu derinlemesine anlamak ve bu anlamı etkileyici bir üslupla ifade etmesidir.¹¹ Nitekim belîğ bir kelâm yalnızca uygun kelimelerin seçimini değil, aynı zamanda duygu, anlam ve estetik değerlerin bir araya getirilerek, sözlerin estetik bir biçimde ifade edilmesini de kapsamaktadır. Bu, bir konuşmanın veya yazının sadece bilgi iletmekle kalmayıp aynı zamanda dinleyiciyi etkilemek ve düşündürmek amacını taşıyan bir anlatım tarzını da ifade eder.

1.2. Fesâhat

(فصح) f-s-h kök harflerinden türeyen fesâhat kelimesinin en temel anlamı, köpükten arınmış, temiz ve berrak süt anlamına gelmektedir.¹² Ayrıca fesâhat, bir konuşmanın açık, kolay anlaşılır ve kusursuz olduğunu da ifade etmektedir.¹³ Arap edebiyatında büyük bir öneme sahip olan fesâhat dilin etkileyici bir şekilde kullanılması ve sözlerin anlamlarının zenginleştirilmesini hedefleyerek bir metnin akıcı olmasını, okuyucuya hitap etmesini ve güzel bir etki bırakmasını sağlar.

¹⁰ Hatîb Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâr'u ihyâi'l-'ulûm, 1998), 13.

¹¹ Kazvîni, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-belâğa*, 18-19.

¹² Halîl b.Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd el-Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 324.

¹³ Şeyh Emîn Bekrî, *el-Belâgatü'l-arabiyye fî sevhâ'l-cedîd 'Îlm'ul-meânî*, 25; Bolelli, *Belâgat*, 12.

Fesâhat sahibi olmak, bir yazarın veya şairin kelime seçimine, cümle yapısına, anlatım tarzına ve dilin güzelliklerine hakîm olmasını gerektirir. Bu beceri, metnin akıcılığını artırırken anlatılanları daha etkileyici hale getirir. Çünkü fesâhat, duygusal ve estetik bir etki yaratmak için dilin ses ve ritim özelliklerini kullanır. Ayrıca fesâhat sadece edebî metinlerle sınırlı değildir. Her türlü iletişimde, dilin akıcı bir şekilde kullanılması, düşüncelerin net bir şekilde ifade edilmesi ve etkili bir iletişim kurulması için fesâhat becerisi önemlidir. Konuşma, yazma, sunum yapma gibi iletişim alanlarında fesâhat, dinleyicileri veya okuyucuları etkilemek ve ikna etmek için kullanılır. İlk dönemlerde belâgat ile fesâhat arasında net bir ayırım yapılmamıştır. Edebîyatla ilgili önemli eserler üzerinde duran el-Câhız (ö. 2557/869), belâgatı açıkça ele almış fakat fesâhatla ilgili doğrudan bir açıklama yapmamıştır. Kelâmda, telaffuzu ve anlaşılması güç kelimelerden kaçınmanın gerekliliğinden bahsetmesi ise dolaylı yoldan fesâhat kavramını ifade ettiğini düşündürmektedir. Böylece el-Câhızdan sonra gelen belâgatçılar, belîğ bir kelâmda bulunan harflerin birbirleriyle uyumlu olması ve garip durmamaları konusundaki tespitlerinden yola çıkarak, fesâhat kavramını belâgattan ayırmaya çalışmışlardır.¹⁴

1.2.1. Kelimenin Fesâhati

Bir kelimenin edebî dilde kullanılabilirliği ve fesâhatinin oluşabilmesi için telaffuzunun kolay olması, dinleyiciyi rahatsız eden harflerden oluşmaması, morfolojik ve etimolojik yapısına uygun olarak geniş bir kitle tarafından bilinip edip ve şairler tarafından sıkça tercih edilmiş olması gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁵ Bu kriterlere uygun kelimeler, edebî eserlerde daha etkili ve anlamlı bir şekilde kullanılabilir. Yani bir kelimenin fesâhatini etkileyecek faktörler arasında dilbilgisi kurallarına uygunluk, kelimenin doğru bir şekilde kullanılması, kelimenin anlamını en iyi şekilde iletebilmesi ve kullanıldığı bağlama uygun olması da önemlidir. Bu şartları ihtiva eden bir kelime fasih bir kelime olma özelliğini kazanmaktadır. Aksi takdirde kelimenin bağlam dışında

¹⁴ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğîyye ve tatavvuruhâ* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996), 545.

¹⁵ Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*, 13-14; Halil İbrahim Kocabıyık, "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat," *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 31/2022 Aralık), 1115-1128.

kullanılması veya anlamının tam olarak ifade edilememesi, kelimenin fesâhatini olumsuz yönde etkileyerek söylenilen kelimelerin anlaşılabilirliğini güçlendirip dinleyicinin söylenilen kelimeyi anlamasında sıkıntılara maruz kalmasına sebebiyet verebilir.

1.2.1.1.Tenâfuru'l-Hurûf

Harflerin güçlükle telaffuz edilip lisana ağır gelmesine sebebiyet veren bazı harflerin bir kelime içerisinde bulunmasıdır.¹⁶ Başka bir ifadeyle telaffuz bakımından birbirine yakın olan harflerin aynı kelimedede bulunmasıyla o kelimedede tenâfuru'l-hurûfun oluşmasına sebebiyet verir.¹⁷ Çünkü harflerin bir araya gelerek oluşturdukları kelimeler bazen söyleyiş bakımından birbirine yakın olan harflerin bir araya gelmesiyle oluşurlar. Böylece kelimelerin anlaşılması ve aktarılmasında güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bu da kelimenin fesâhatini olumsuz yönde etkileyerek kelimenin anlaşılabilirliğinin zorlaştırılmasına sebebiyet vermektedir. Mesela: Sert bir yer için kullanılan الطَّشُّ kelimesi veya deve dikenini olarak bilinen الْهَنْغُ kelimesinde de görüldüğü gibi tenâfuru'l-hurûf örnekleri bulunmaktadır. Mahreçlerinin birbirlerine yakın olması sebebiyle telaffuz edilme hususunda zorluk çekilmektedir.¹⁸ Günümüz Türkçesi'nde bile bu tenâfuru bulmak mümkün. "kıkırttırdım" veya "koşullaştırılmışlık" gibi kelimelerde, benzer seslerin yan yana gelmesiyle, kelimenin telaffuzunun zorluğunu ifade eder.¹⁹

1.2.1.2. Garâbet

Manası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyip söylenişi zor, kaba ve müstehcen olmalarından ötürü az kullanılan bu kelimelere garîb, kelime veya

¹⁶ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğiyye ve tatavvuruhâ*, 422; Mustafa Emin Ali Carim, *el-Belâgatü'l-vadîhâ*, İlyas Kaplan (ed.) (İstanbul: Şîfa, 2022), 22.

¹⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğiyye ve tatavvuruhâ*, 422; İsmail Durmuş, "Tenâfûr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011), 40/439-441.

¹⁸ Şeyh Emîn Bekrî, *el-Belâgatü'l-arabiyye fî sevhâ'l-cedîd 'Îlm'ul-meânî*, 25; Bolelli, *Belâgat*, 15; Kocabıyık, "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat", 1120.

¹⁹ M.Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi Ve Teorileri(belâgat)* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 24.

sözdeki bu duruma da garâbet denilir.²⁰ Bu duruma örnek olarak İsa b. Ömer en-Nahvî'nin (ö. 149/766)

مَا لَكُمْ تَكَأْتُمْ عَلَيَّ كَتَاكُكُمْ عَلَى ذِي جَنَّةٍ ؟ اِفْرَنْقِعُوا عَنِّي!
başına toplanır gibi benim başıma toplandınız? Benden uzaklaşınız!" ibaresi örnek verilebilir. Nitekim nesirde geçen تَكَأْتُ (toplandı - اجْتَمَعَ) ve اِفْرَنْقَعَ (ayrıldı- انْصَرَفَ) kelimeleri garib ve karmaşıktır. Yani kullanımı az ve anlaşılması zor olan kelimelerdendir. Şair bu kelimelerin yerine aynı anlamı ifade edecek şekilde yaygın bir şekilde kullanılan اجْتَمَعَ kelimesini toplanmak anlamında, انْصَرَفَ kelimesini de ayrılmak anlamında kullanarak kelimenin fesâhatini bozan garabet kusurunu ortadan kaldırabilirdi.²¹

1.2.1.3. Kelimenin Kulağa Hoş Gelmemesi

Kelimeleri bir araya getirirken işitenin kulağını tırmalayan, hatta zaman zaman kulağına hoş gelmeyip kulaklara rahatsız edici bir ses vererek alışılmışın dışında kabul edilen bir sözdür.²² Mesela: Mütenebbî'nin (ö. 354/965) bir beytinde kullanmış olduğu جَفَخَ kelimesi kibirlenmek anlamına gelmektedir. Ancak beytinde kullandığı bu kelime kulağı rahatsız etmektedir. Şair kullanmış olduğu kelime yerine yine aynı anlama gelen تَكَبَّرَ kelimesini kullanmış olsaydı kulağı rahatsız etmeyecek şekilde olup kulağa hoş gelirdi.²³ Yani fesâhat açısından kulağa hoş gelmeyen bir kelime, genellikle dilin akışını veya konuşmanın akıcılığını bozan bir etki oluşturarak dilin estetik değerlerini karşılamayan veya dilin akışına zarar veren bir sözcüktür. Kelimenin fesâhat açısından etkili olması için söylenen sözlerin kulağı rahatsız etmeyecek durumda olması son derece önemlidir. Nitekim dilin akıcılığı, ifade zenginliği ve uyumu gibi özellikleriyle birleşerek iletişimi etkiler. Dolayısıyla bir kelimenin

²⁰ Ahmed Matlûb, *Mu 'cemu 'l-mustalahâti 'l-belâgiyye ve tatavvuruhâ*, 537; Bolelli, *Belâgat*, 17.

²¹ Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi 'l-belâğa*, 25; Bolelli, *Belâgat*, 17; Kocabıyık, "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat", 1120.

²² Meydânî, *el-Belâgatü 'l-arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 1/114; Bolelli, *Belâgat*, 18.

²³ Abbâs Fadıl Hasan, *el-belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ 'Îlm 'ul-meânî* (Ürdün: Dar'ul-furkan, 1985), 79; Bolelli, *Belâgat*, 18.

fesâhat açısından kulağa hoş gelmemesi dinleyici veya okuyucu üzerinde olumsuz bir etki bırakarak kelimenin fesâhat açısından eksik olduğunu ortaya koyabilir.

1.2.1.4. Kıyasa Muhalefet

Kelimenin Arapça sarf kaidelerine uygunluk göstermeden kullanılmasıdır.²⁴ Örneğin idğâm yapılması gereken bir yerde idğâmın yapılmaması durumunda kıyasa yani kaidelere aykırılık arz eder. Şairin de şu sözünde olduğu gibi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ “Hamd, yüce en celil Allah’a mahsustur.” Sarf kaidelerine göre bu beyitte geçen (الْأَجَلِّ) lafzı, (الْأَجَلِّ) şeklinde idğâmlı olarak gelmesi gerekirdi. Ancak söz konusu kelime kurala aykırı olarak idğâm edilmeksizin gelmiştir.²⁵ Arap edebîyatında kıyasa aykırılık dilin gücünü ve etkileyciliğini korumak için dikkate alınması gereken bir husustur. Nitekim bir kelimenin belirlenen sarf kuralları dışında kullanılması durumunda o kelimenin anlaşılır olmasını düşünemeyiz, zira o kelime belirlenen kurallar dışına çıkarak dinleyicilerin o kelimeyi anlamada güçlük çekmelerine neden olarak kelimenin fesâhatinin bozulma ihtimalini ortaya çıkarır. Bu nedenle Söylenilen kelimenin anlaşılır, sade ve fasih olması amaçlanıyorsa o kelimenin belirlenen sarf kurallarına riâyet edilerek telaffuz edilmesi gerekir.

1.2.2. Kelamın Fesâhatı

Kelamın oluşmasında etkili olan kelimelerin her birinin fasih olmasıyla beraber manasını anlaşılmaz hale getiren tenâfur-i kelimât, za‘f-ı te‘lif ve ta‘kîd gibi kusurları ihtiva etmemesidir.²⁶ Yani herhangi bir cümlede bu saydığımız kusurların yer almaması, o cümleyi meydana getiren kelime ve kelime gruplarının akıcı, anlaşılır ve etkileyici olduğunu gösterir. Bu durum ise dinleyicilerin cümleyi sade ve akıcı bir şekilde telaffuz edebileceğine delalet etmektedir. Zira

²⁴ Abdulaziz Atık, ‘‘İlm’ul-meânî (Beyrut-Lübnan: Dar’u-Nehdet’il-Arabiyye, 2009), 19; Bolelli, *Belâgat*, 16; Bolelli, *Belâgat*, 16.

²⁵ Abdulaziz Atık, ‘‘İlm’ul-meânî, 19; Bolelli, *Belâgat*, 16.

²⁶ Atık, ‘‘İlm’ul-meânî, 19; Bolelli, *Belâgat*, 18; Abdusselam Takdemir, *Ahmed Mustafa el-Merâğî’nin ‘Ulûmu’l-belâga Adlı Eserinin Belâğat Açısından Değerlendirilmesi* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 16.

fesâhatin tanımını yaptığımız da fesâhat kavramının anlaşılır, sade ve telaffuz güzelliği gibi anlamalara geldiğini ifade etmiştik. Dolayısıyla kelamın fesâhatini olumsuz yönde etkileyen tenafür-i kelimât, za‘f-ite‘lif, ta‘kîd, gibi kusurlardan arındırılması takdirinde kelamın fesâhatı sağlanmış olur. Konun daha iyi anlaşılabilmesi için kelamın fesâhatini olumsuz etkileyen kusurlardan sayılan tenafür-i kelimât, za‘f-ite‘lif ve ta‘kîd gibi kusurları ele almakta fayda vardır.

1.2.2.1. Tenâfürü’l-Kelimat

Kelime gruplarının bir araya gelerek oluşturdukları cümlede her birinin tek başlarına kullanımları durumunda telaffuz açısından birer anlamlarının olduklarını ve fesâhat kurallarına uyduklarını fark ederiz. Ancak bu kelime ve kelime gruplarının bir cümleyi oluşturmak için bir araya gelmeleri durumunda cümlede söyleyiş güçlülüğünü ortaya çıkarmaktadır. Buna ise belâgat ilminde Tenâfürü’l- kelimat denilmektedir.²⁷ Aşağıda verilen beyti incelediğimizde;

وَقَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَلَيْسَ قُرْبُ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرُ
“Harb’in kabri, ıssız bir yerdedir. Onun kabrinin yakınında hiçbir kabir yoktur.”²⁸ Beyitte geçen her kelime tek başına okunduğu zaman akıcı bir şekilde okunup telaffuz açısından her hangi bir güçlülükle karşılaşılmadığını fark ederiz. Ancak bu kelimeleri beyitte de görüldüğü gibi yan yana getirdiğimizde telaffuz açısından sorunlarla karşılaştığımızın sonucuna varılır. Dolayısıyla kelamın fesâhatini sağlamak için bir araya getirilen kelimelerin telaffuz açısından karmaşıklığa sebebiyet vermemesi veya iletişimin daha anlaşılır, net ve sade olması için kelamın tenafür-i kelimât denilen bu kusurdan arındırılması gerekir.

1.2.2.2. Zâ‘f-ı Te‘lif

Çoğunluk tarafından kabul edilmiş olan Arapça nahiv kaidelerine aykırı bir şekilde gelme durumuna denilmektedir.²⁹ Mesela: ضَرْبٌ غَلَامُهُ زَيْدًا “Kölesi Zeydi

²⁷ Atîk, ‘İlm’ul-meânî, 20; Carim, el-Belâgatü'l-vadîhâ, 22; Sedat Şensoy, "Hatîb el-Kazvînî'de Fesâhat ve Belâgat Kavramları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 17 (2007), 34.

²⁸ Atîk, ‘İlm’ul-meânî, 20; Carim, el-Belâgatü'l-vadîhâ, 22; Kazvînî, el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâga, 33; Kocabıyık, "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat", 1123.

²⁹ Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-mustalahâtî’l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*, 520; Takdemir, *Ahmed Mustafa el-Merâğî’nin ‘Ulûmu’l-belâğa Adlı Eserinin Belâgat Açısından Değerlendirilmesi*, 17; Bolelli, *Belâgat*, 21.

dövdü” cümlesindeki zamir, lafzen kendisinden sonra gelen isme dönmektedir. Oysaki zamir kendisinden önce geçen bir ismin yerini tutmaktadır. Ekseriyete göre böyle bir durumun kabul edilmesi mümkün olmayıp gramer hatasından meydana gelen zafiyetten dolayı cümle fasih kabul edilmemektedir.³⁰ Te’lifteki zafiyetler yazının okuyucuya etkili bir şekilde ulaşmasını ve mesajın doğru bir şekilde iletilmesini engelleyerek, okuyucunun kelimenin manasını yanlış anlamasına veya metnin etkisini azaltmasına neden olabilir. Yazılı metinlerdeki edebî zayıflık veya eksiklikleri ifade eden bir terim olarak da karşımıza çıkan za’f-ı te’lif dilin yetersiz kullanımı esnasında anlatımda kopukluklar, düşünce akışının zayıf olması veya mesajın net ve etkili bir biçimde iletilmemesi gibi unsurlardan kaynaklanabilir. Tüm bu durumları engellemek amacıyla cümlede za’f-ı te’lif denilen kusurdan sakınmak için Arapça nahiv kurallarına uygunluk, anlatımın açıklığı ve tutarlılığı, düşünce akışının düzgünlüğü gibi unsurlar dikkate alınmalıdır.

1.2.2.3. Tâ’kîd

Lafzî ve manevî olmak üzere iki kısımdan oluşan ta’kîd cümleyi oluşturan kelime gruplarının tam yerinde kullanılmaması veya hatalı bir şekilde kullanılarak sözün, söylenilmek istenilen düşünceyi kurallı ve düzgün bir şekilde anlaşılmasını engelleyen bazı kusurları ihtiva etmesidir.³¹ Yani ta’kîd kavramı cümlelerin veya ifadelerin anlamlarında bir belirsizlik hali olup metni okuyan kişinin ifade edilen düşünceyi tam olarak anlamasını zorlaştırmasıdır. Aynı şekilde yanlış yerleştirilen kelimeler, eksik veya gereksiz kullanılan bağlaçlar, cümle yapısındaki tutarsızlıklar veya anlatımın akıcılığını etkileyen diğer dil bilgisel hatalar da anlaşılma güçlüğüne yol açabilir.

Bu tür anlaşılma güçlükleri, metindeki düşüncelerin net bir şekilde iletilmemesine yol açarak okuyucunun manayı yanlış anlaması veya metnin aktarmak istediği mesajın tam olarak anlaşılmaması gibi durumları ortaya çıkartmaktadır. Bu yüzden cümlenin akıcılığını ve tutarlılığını sağlamak için

³⁰ Atîk, *’İlm ’ul-meânî*, 20; Kazvînî, *el-Îzâh fî ’ulûmi’l-belâğa*, 31.

³¹ Mesûd b. Umar Taftâzânî, *Muhtasaru ’l-meânî* (Kudüs: Dar’ul-Fikir, 1411), 18; Carim, *el-Belâğatü’l-vadîhâ*, 22-23; Atîk, *’İlm ’ul-meânî*, 21.

uygun bağlaçların kullanımına da özen gösterilmelidir. Bu vb. zorlukların önlenmesiyle dilin kurallarına uygun bir şekilde cümle yapısının oluşturulması ve anlamın net bir şekilde iletilmesi gerçekleştirilerek kelamın fesâhatine engel olan ta'kîd kusurundan arındırılmış olur. Şimdi ise ta'kîdin kısımları olan lafzi ve manevî ta'kîd kavramlarını inceleyelim.

1.2.2.3.1. Lafzî Ta'kîd

Cümleleri oluşturan kelime veya kelime gruplarının dil kurallarına aykırı bir şekilde kullanılmasıdır. Örneğin bazı kelimelerin başa gelmesi gerekirken sonraya bırakılması ya da peş peşe gelmesi gereken lafızların farklı bir lafızla aralarındaki mesafenin açılmasından dolayı iletilmek istenilen ifadenin anlaşılmasında güçlüklerin olmasına lafzi ta'kîd denilmektedir.³² Söylenilen ifadenin anlaşılabilirliğini artırmak için gereksiz veya karmaşık kelimeler yerine basit ve açıklayıcı kelimeler kullanılıp dil bilgisel kurallara dikkat edilerek, cümle yapısının düzenlenmesi ve anlam bütünlüğünün korunması gibi fonksiyonlarla beraber hareket edildiği takdir de dilin akıcılığını ve anlaşılır olmasını artırılabilir. Bu sayede kelamın fesâhati, lafızdaki sorunları ihtiva etmediğinden ötürü artık dilin güzelliğini ve estetiğini tam anlamıyla yansıtabilir. Konuyla ilgili olarak Ferezdak'ın (ö. 110/728) Abdülmelik'in dayısı İbrahim b. Hişâm b. İsmail el – Mahzûmi'yi övdüğü şu beyti misal olarak verilebilir:

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ إِلَّا مُمَلَّكَ أَبُو أُمِّهِ حَيٌّ أَبُوهُ يُقَارِبُهُ
*“İnsanlar arasında bir kral (Hişâm b. Abdülmelik'in) dışında ona benzeyen hiç kimse yoktur. (Zira) o kral ise annesinin babası (İbrahim'in) babasıdır. (yani İbrahim Hişâm'ın dayısıdır)”.*³³ Bu şiirde mübtedâ ve haber olan (أَبُو أُمِّهِ أَبُوهُ) kelimeleri aralarına giren (حَيٌّ) kelimesi ile birbirilerinden uzaklaşmaları, sıfat ve mevsuf (حَيٌّ يُقَارِبُهُ) kelimeleri arasına ise onların birbirinden uzaklaşmasına sebep olan (أَبُوهُ) kelimesinin girmesi gibi³⁴ gramer

³² Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 21; Bolelli, *Belâgat*, 22; Kocabıyık, "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat", 1123.

³³ Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 18; Ebû Ya'kub Yusuf b. Ebû Bekr Muhammed b. Ali Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Naîm Zerkûr (Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1987), 416; Bolelli, *Belâgat*, 23.

³⁴ Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 18; el-Kazvînî, *el-İzâh fî 'Ulûmî'l-Belâga*, 36; Fadıl Hasan, *el-Belâğa fînünühâ ve efnânühâ 'İlm'ul-meânî*, 28; Bolelli, *Belâgat*, 23.

hataları yapılarak cümlelerin düğümlenip karmaşık bir hal almasına sebebiyet vermiştir.

1.2.2.3.2. Manevî Ta'kîd

Lafzın manaya delaletindeki kapalılık anlamına gelmektedir. Bu da lafzın hakiki manasından, konuşan kişinin kast ettiği mecâzi veya kinâyî manaya geçişte güçlük olmasıdır.³⁵ Bu konuya Abbâs b. el-Ahnef'in (ö. 192/808) şu şiiri örnek verilebilir:

سَأَطْلُبُ بُعْدَ الدَّارِ مِنْكُمْ لِتَقْرُبُوا وَتَسْكُبَ عَيْنَايَ الدُّمُوعَ لِتَجْمُدَا
“Ben artık evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim ki yakın olasınız Gözlerim dahi donacağı (sevineceği) için yaş akıtacak” Bu şiirde şair mutluluğu gözün kuruması ile ifade etmiş ancak burada gerçek anlam kullanılmayıp kinâyî yoluyla üzülmeye esnasında ağlamamayı kastetmiştir. Zira gözün kurumayı, aşırı sevinçten değil çok ağlamaktan ve şiddetli üzüntüden kinâyî yapılmıştır.³⁶ Konuyla ilgili olarak başka bir örnek:

فتح السلطان ابواب السجون (Sultan hapishanelerin kapılarını açtı.) Bu cümlede sultan, hapishanenin kapılarını açtı, anlamında hakiki manada kullanılması mümkündür. Nitekim kapıların açılması içerdekilerin dışarı çıkmalarının bir gereğidir. Fakat bu eylemi sadece hapishaneden çıkmanın değil, aynı zamanda kralın kendi düşmanlarını zincir altına almanın sembolüydü. Kapıların açılması, içerideki sinsi planların ardında saklı düşmanların şimdi gün ışığına çıkma vaktiydi. Bu, sadece demir kapıların açılması değil, aynı zamanda kralın cesurca düşmanlarına meydan okuduğu bir çığlıktı. Hapishane kapılarının ardında, kralın kendi gücünü ve halkının güvenliğini koruma arzusunun yattığı, gizemli bir dünya bulunuyordu.³⁷

³⁵ Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, 37; Atîk, *'İlm'ul-meânî*, 22; Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 18-19; Bolelli, *Belâgat*, 24.

³⁶ Fadıl Hasan, *el-Belâğa fî'nûhâ ve efnânühâ 'İlm'ul-meânî*, 28; Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, 37; Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 19; Bolelli, *Belâgat*, 24.

³⁷ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydani, *Mearicu't-tefekür* (Dımşk: Daru'l-Kelam, 2000), 26.

1.2.2.4. Tekrarın Çok Yapılması

Bir kelimenin anlamını zorlaştırma dışında herhangi bir fayda sağlamayıp tekrarlanmasıdır.³⁸ Yani mütekellimin anlatımındaki aşırı tekrarlar, gereksiz zamirler, edatlar, fiiller ve isimler gibi iletişimi zorlaştırmakla birlikte dinleyici üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Bu durum ise kelamın anlaşılmasını zorlaştırarak muhatabı sıkılmaktadır.

1.2.3. Mütekellimin Fesâhati

Sözü söyleyen kişinin söylemek istediklerini kusurlardan arındırarak anlaşılır bir şekilde ifade etmesidir.³⁹ Yani kelamın fesâhatine zarar vermemek için tenafür-i kelimât, za'f-ite'lif, ta'kîd gibi kusurlardan kaçınılmalıdır. Ancak bununla yetinmeyip, kelamın fesâhatinin tam anlamıyla sağlanabilmesi için mütekellimin de fesâhatinin güzel ve etkili olması gereklidir. Mütekellim, kelimelerin dil bilgisel kurallardan başlayarak cümle kurallarına uygun bir şekilde cümleyi oluşturmalıdır. Bu sayede sözü söyleyen, düşüncelerini etkileyici bir şekilde ifade ederek dinleyiciyi etkileme potansiyeline sahip olur. Fesâhat kurallarına uygun bir şekilde ifade edilen cümleler, sadece kelime veya kelime gruplarının doğru bir şekilde bir araya getirilmesini değil, aynı zamanda konuşmacının da aynı ölçüde fesâhat kurallarına riâyet etmesini gerektirir. Sözü söyleyenin, telaffuzlarını uygun bir şekilde ifade etmesi önemlidir çünkü mütekellimin fesâhat kurallarına uymaması durumunda dinleyici, iletişimde güçlük yaşayabilir. Bu durum ise söylenenleri anlamada zorluklar oluşturarak iletişimde sorunlara yol açabilir.

³⁸ Taftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 23; Kazvînî, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, 40; Bolelli, *Belâgat*, 25.

³⁹ Atîk, *'Îlm'ul-meânî*, 23; Kazvînî, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, 31; Taftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 19; Bolelli, *Belâgat*, 27.

İKİNCİ BÖLÜM

FURKÂN SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Furkân Sûresinin İsimlendirilmesi

Sûre, ismini ilk âyette geçen ve “*hak ile bâtlı birbirinden ayırma*” anlamına gelen “*Furkân*” kelimesinden almaktadır.⁴⁰ Bu kelime, kur’ân’ın insanlara doğruyu ve yanlış, gerçeği ve sahteyi, iyi ile kötüyü ayıran ilâhi bir rehber olma işlevine işaret eder. Bu bağlamda, “Furkân kelimesi sadece bir isim değil, aynı zamanda yüce bir ölçü ve aydınlatıcı bir fonksiyon taşır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) (ö. 23/644), Rasûlullâh’ın (s.a.s.) hayatta olduğu dönemde, Hişâm b. Hakîm’den (ö. 15/636) bu sûreyi dinlerken “*Furkân*” adını zikretmiştir. Bu durum, söz konusu sûrenin, Rasûlullâh’ın (s.a.s.) zamanından itibaren bu isimle anıldığını ve halk arasında da kabul gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Böylece, Furkân ismi, hem tarihsel süreçte hem de tasavvur edilen işleviyle, bu sûreye derin bir anlam katmış ve ona hakikatle batılı ayıran, rehberlik eden anlamda bir kimlik kazandırmıştır.⁴¹ Kur’ân-ı Kerîm’in isimlerinden biri olan Furkân, hak ile bâtlı, helal ile haramı, doğru ile yanlış ayırma özelliği sayesinde bu adla anılmaktadır. Nitekim Furkân kelimesi, hak ile bâtlı, hidâyet ile sapıklığı, azgınlıkla rüşdü, helal ile haramı birbirinden ayırma anlamına gelmektedir.⁴²

Yukarıda yazılanlardan yola çıkarak Kur’ân’ın Furkân olarak adlandırılması, onun, insanlığa hak ile batılı, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü birbirinden ayırarak, her yönüyle doğruyu ve gerçeği ortaya koyan bir rehber olduğundan kaynaklanmaktadır. Bu, yalnızca itikatta hak ile bâtlı, haberde doğru ile yalanı, amelde ise gerçek ile sahteyi birbirinden ayırtırmakla kalmaz; aynı

⁴⁰ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr* (Beyrut: Daru’l Kur’ân-ı Kerim, 1981), 2/353; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Tunus Yayın Evi 1984), 18/313.

⁴¹ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkani, *Fethu’l-kadîr el-Câmi’ beyne fenney’i-rivâye ve’d-dirâye min’ilm’i-tefsîr*, thk. Abdurrahman ‘umeyre (Beyrut: Dar’u İhya’i-turâsi’l-arabi, 1988), IV/81; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 18/313; Emin Işık, “Furkân Sûresi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/221-222;

⁴² Şevkani, *Fethu’l-kadîr el-Câmi’ beyne fenney’i-rivâye ve’d-dirâye min’ilm’i-tefsîr*, IV/82.

zamanda, insanlara, her türlü yanlış inanç ve davranış karşısında, doğru yolu gösteren bir ölçü sunar. Furkân, sadece bir kavram değil, aynı zamanda yüce bir ilâhi kılavuzdur; zira Allah'ın gönderdiği tüm vahiylerin, insanları doğruya yönlendiren, batıldan uzaklaştıran birer "ayırıcı" (furkân) olduğu ifade edilmiştir.⁴³ Ayrıca, Allah (c.c) tarafından indirilen tüm vahiylerin bu isimle anıldığı da ifade edilmiştir. Nitekim Yüce Allah, "Andolsun ki Biz Musa ile Harun'a Furkân'ı verdik."⁴⁴ buyurarak bu gerçeği pekiştirmiştir.⁴⁵

2.2. Sûrenin İsmi Aldığı Âyet ve Bu Âyetin Tefsiri

Sûrenin isimlendirilmesi konusunda bilindiği üzere Furkân sûresi ismini ilk âyette geçmekte olan Furkân kelimesinden almaktadır.⁴⁶ Şimdi ise sûrenin adını aldığı تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا "Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah'ın şanı yücedir."⁴⁷ Manasına gelen bu âyeti inceleyelim; tefâul vezninde kullanılan "tebâreke" kelimesi, "bereke" kökünden türemiş olup, yalnızca Allahu teâlâ'ya atfedilir ve geçmiş zaman formunda gelmekte olup muzari ve emir sigası bulunmamaktadır. Bu nedenle "tebâreke" kelimesi, tasrif edilmez. Kelimenin kök anlamları doğrultusunda "tebâreke" kelimesi iki ayrı manada ele alınabilir. Birincisi, zenginlik, çokluk ve süreklilik anlamlarıdır; bu bağlamda Allah'ın ihsan ve lütuflarının bol ve devamlı olması kastedilmiştir. İkincisi ise, Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde başkalarından yüce olduğunu vurgulayan bir yücelik anlamına gelir.⁴⁸ Ayrıca, "tebâreke" kelimesi, ilâhi hayrın aklî ya da hissî olarak sınırsız ve ölçülemez bir

⁴³ Şevkani, *Fethu'l-kadîr el-Câmi'* beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr, IV/82; Işık, "Furkân Sûresi", 13/221-222.

⁴⁴ Furkân, 25/35.

⁴⁵ Şevkani, *Fethu'l-kadîr el-Câmi'* beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr, IV/82; Ebu Abdullah Muhammed Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1967), 15/365-366.

⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18/313; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/353.

⁴⁷ Furkân, 25/1.

⁴⁸ Fahreddin Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir* (Beyrut: Dar'u İhya'i-Turâsi'l-Arabî, XII/44; Şevkani, *Fethu'l-kadîr el-Câmi' beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr*, IV/82.

biçimde meydana gelmesiyle ilgili bir çoğalmayı da ifade eder. Bu tür bir çoğalmaya sahip olan her şey “mübârek” olarak nitelendirilir.⁴⁹

Ayrıca Râzî, “Tebâreke” kelimesinin, Allah’ın zat, sıfat ve fiillerinde diğer varlıklardan yüce olma anlamına geldiğini tefsirinde şöyle açıklar: Allah’ın vacibu’l- vucud olması, yokluk ve değişimin O’na muhal olması, birliği ve tekliği ile mümkün olanlara benzememesi nedeniyle zatında her şeyden yücedir. İlminin zorunlu (zarurî) olup, kesbî olmaması; kudretinin maddeye, zamana, örneğe veya herhangi bir sebebe muhtaç olmaması gibi özellikleriyle sıfatlarında da her şeyden üstündür. Varlığın ve bekanın, varlık halinin selametinin yalnızca O’nun iradesiyle gerçekleşmesi fiillerinde de her şeyden yüce olduğunu göstermektedir. Tüm bu nedenlerle, o’nun “Tebâreke” ile nitelendirilmesi elzemdir.⁵⁰ Bu anlam çerçevesinde, âyete bu şekilde başlanması, Allah’ın zatının ve sıfatlarının yüceliğini vurgulamakta ve aynı zamanda “Furkân” ile Resûl’un şanını yüceltmektedir. Burada, Arap diline uygun bir biçimde, Allah’ın kendisini yüce sıfatlarla anarak zatını övmesi de söz konusudur.⁵¹ Bu durum, okuyucuya O’nun yüceliğini derin bir şekilde hissettirirken, aynı zamanda ilâhi hakikatlerin de altını çizmektedir.

Âyette, yüce Allah’ın doğrudan isminin anılmaması ve bunun yerine “Kur’ân’ı indiren” ifadesinin kullanılması, Kur’ân ile Allah arasında sıkı bir ilişki olduğuna dikkat çekmek içindir. Böyle bir başlangıç, sûrenin temel konusu olan Peygamberimizin nübüvvetinin doğruluğu ve Kur’ân’ın ilâhi bir kaynak olduğuna dair gerçeği pekiştirmektedir.⁵² Aynı zamanda, peygambere “kul” unvanının verilmesi, onun yalnızca kendisine verilen emre itaat etmekle yükümlü bir memur olduğunu gösterir. Bu ise Kur’ân’ın indirilmesi konusunda onun herhangi bir yetkiye sahip olmadığı anlamına gelir ve inkâr edenlerin, resûlün beşer oluşuna

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 15/365; Şevkani, *Fethu ‘l-kadîr el-Câmi’ beyne fenney’i-rivâye ve’d-dirâye min ‘ilm’i-tefsîr*, IV/82.

⁵⁰ Râzî, *et-Tefsîrü ‘l-kebîr*, 24/44; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 87; Râzî, *et-Tefsîrü ‘l-kebîr*, 24/44.

⁵¹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 18/316.

⁵² İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 18/316.

yönelik itirazlarına bir hazırlık niteliği taşır. Bu ifadeler, aklen de Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın nebî ve resûl olduğuna dair bir sonucu doğurur.⁵³

Sonrasında, âyet, yüce Allah'ın kuluna Furkân'ı indirme amacını açıklamaktadır ki bu, âlemlere nezîr olmasıdır. Nezîr ifadesi, feil vezninde kullanılan bir sıfat-ı müşebbeh olup muhtemel bir kötü durumu haber veren ve korkutucu bir bildiri içeren anlamına gelir; eğer Allah'a şirk koşulursa, ibadetler yalnızca O'na halis kılınmazsa ve sahte ilahlar terk edilmezse, Allah'ın azabı ile tehdit eden bir uyarıdır.⁵⁴

2.3. Sûrenin Nüzul Ortamı ve Nüzul Sebebi

Kur'ân'da 25. sırada yer almakta olup, nüzul sırasına göre 42. sırada olan Furkân sûresi yetmiş yedi âyetten oluşup Yâsin sûresi'nden sonra, Fatır sûresi'nden önce nazil olmuş olup Mekkî sûreler içerisinde yer almaktadır. Ancak İbn Abbas'a (ö. 68/687) göre, bu sûrenin 68. 69. ve 70. âyetleri Medine de indirildiği ifade edilmiştir.⁵⁵ Sûrenin nüzul sebebi, kâfirlerin peygamberlik ve ulûhiyet konusundaki inkârlarına cevap vermektir. Muhtevası incelendiğinde, bu amacın açıkça görüldüğü anlaşılmaktadır. Sûre, Allah'ın yüceliği ve Peygamber'e itaatin önemiyle başlayıp, Allah'a dönüş gününe dair bir uyarı ile son bulmaktadır. Bu yapı, sûrenin iniş amacını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵⁶ Bu dönemde, inkâr cephesinde düşmanlık belirginleşmeye başlamış ve vahyin indirilme biçimine karşı itirazlar ortaya çıkmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in olaylarla dolu Tâif yolculuğunun ardından, sırasıyla Cin, Yâsîn, Furkân ve İsrâ sûreleri inmiştir. Bu bağlamda, Furkân sûresinin mi'raç olayı öncesinde ve muhtemelen Mekke döneminin onuncu yılında nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Müşrikler, daha önce Müslümanlara sosyal boykot uygulamış ve Hz. Peygamber'in dine davetini çeşitli yollarla engellemeye çalışmışlardı. Mekkeli ya da taşralı hiç kimsenin Resûl-i Ekrem ile görüşmesine izin

⁵³ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18/317.

⁵⁴ Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-şîrâzî Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dar'u ihyâi't-Turâsî'l-Arabî, IV/117; Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24/45.

⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/364; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18/313-314.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/364.

verilmiyordu. Ancak bu yöntemle istedikleri sonucu elde edemeyince başka çarelere başvurdular. Hz. Peygamber'i toplum nezdinde değersizleştirmek amacıyla bir iftira kampanyası başlattılar. Onun hakkında akıl almaz yalanlar uydurdular. İşte bu sûre, müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliği ve genel olarak peygamberlik kurumuna yönelik ortaya attıkları çeşitli iddialara ve iftiralara cevap vermek amacıyla nâzil olmuştur. Sûre, Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunu vurgulamak için ilâhi bir mesaj taşımaktadır.⁵⁷

2.4. Furkân Sûresinin İhtiva Ettiği Konular

Sûre, ilk olarak Allah'ın kudretine ve birliğine güçlü bir vurgu yapar. Nitekim tüm varlıklar, mutlak bir düzen içinde O'nun iradesiyle varlıklarını sürdürmektedirler. İnsanlık, O'nun yarattığı ve O'nun mülkünde olan bir varlık olarak, her şeyin sahibi olan Allah'a nasıl olur da ortak koşma gafletine düşer.⁵⁸ İşte Furkân sûresinin ilk mesajı, bu inkâr ve şirk anlayışını reddetmek, Allah'ın mutlak kudretini ve birliğini her şeyin ötesinde ortaya koymaktır. Müşriklerin, Allah'ın yüceliğini görmemeleri ve O'na ortak koşmaları, bir sapkınlık örneğidir ve bu sapkınlık ise Allah'ın kudretini inkâr etmeleriyle derinleşir. Nitekim derin anlamı ve hikmet dolu mesajlarıyla, özellikle inkârcıların Kur'ân-ı Kerîm'i reddetmeleri ve Rasûlullâh (s.a.s.)'ın Allah'ın vahyini uydurduğuna dair ileri sürdükleri asılsız iddiaları çürütmek amacıyla nazil olan bu sûrenin arka planında ise müşriklerin Allah'ın birliğini inkâr etmeleri ve o'na ortak koşmaları gibi sapkın bir inanç içerisinde olmaları da önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁹ Zira, tüm kâinatın yaratıcısı, her şeyin sahibi olan Allah, her şeyin mülkünde tek başına mutlak kudrete sahipken, insanlık neden o'na ortak koşar. İşte Furkân sûresi bu sapkın düşüncenin eleştirildiği ve tevhit inancının yeniden vurgulandığı bir sûre olarak karşımıza çıkar. Sûrenin devamında ise, Rasûlullâh'ın (s.a.s.) peygamberliğine ve onun evrensel mesajına dair tartışmalar ele alınır. İnançsızlar, Rasûlullâh'ın (s.a.s.) yalnızca kendi döneminin insanlarına hitap eden bir kişi olduğunu iddia etmiş, O'na yönelik çeşitli şüpheler ileri sürerek Kur'ân-ı

⁵⁷ Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/364; Işık, "Furkân Sûresi", 13/221-222.

⁵⁸ Râzî, *et-Tefsirü'l-kebîr*, 24/44.

⁵⁹ Râzî, *et-Tefsirü'l-kebîr*, 24/44; Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/364.

Kerîm'in bile onun sözleri olduğunu ifade etmişleridir.⁶⁰ Ancak Furkân sûresi, bu tür itirazlara karşı deliller sunarak Rasûlullâh'ın yalnızca Araplar için değil, tüm insanlık için gönderildiğini açık bir şekilde belirtir. Bu, peygamberliğin evrensel bir boyutunun altını çizerek inkârcılara verilen güçlü bir cevaptır. Rasûlullâh'ın peygamberliğinin hakikiliği de burada vurgulanarak O'nun tüm âlemlerin son peygamberi olduğunu ve beşerî yönlerinin ise peygamberliğini geçersiz kılmadığı, aksine Allah'ın takdiriyle bir insan olarak gönderildiği belirtilir.⁶¹ Nitekim Peygamberlerin insan olmaları, onların görevlerini yerine getirmelerini engellemez; aksine, Allah'tan gelen mesajları insanlara ulaştırırken örnek olabilmeleri için beşerî bir boyuta sahip olmaları gerekmektedir. Bu, inkârcıların peygamberliği insanî yönlerden eksik görme anlayışına karşı da güçlü bir eleştiridir.

Furkân sûresi, inkârcılara yönelik bir nevi uyarı niteliği taşımaktadır. Nitekim sûre, Allah'a inanmayan ve Peygamberimizin getirdiği vahyi reddedenlerin karşılaşacağı korkunç akıbete dair sert uyarılarla devam ederek inkârcıların, dünyada ve ahirette büyük bir felaketle yüzleşecekleri açıkça bildirilir.⁶² Buradan anlaşılacağı üzere eğer Allah'ın vahyini ve Peygamberin mesajını reddetmeye devam ederlerse, hem dünyevî hem de uhrevî bir felakete sürükleneceklerdir. Zira inkâr, yalnızca dünyada bir felaketle sonuçlanmakla kalmaz, ebedî hayatta da insanı büyük bir hüsrana uğratacaktır. Tüm bu uyarılar, inkârcıların akıbetini anlatırken, onların kendi akıbetlerini umursamamaları ve hakikate karşı körleşmeleri üzerine yoğunlaşır. Oysa gerçek, er ya da geç ortaya çıkacak ve inkârcılar gerçeği görmeye başlayacaklardır. Ancak o zaman, artık kurtuluş için geç kalmış olacaklardır. Bu sert uyarı, Allah'ın mutlak gücünü ve adaletini hatırlatan önemli bir mesaj niteliği taşımaktadır. Geçmişteki peygamberlerden de örnekler ele alan Furkân sûresi her bir peygamberin kendi toplumları tarafından reddedilmiş, zulme uğramış ve çeşitli sıkıntılarla mücadele etmişlerdir. Ancak bu peygamberlerin her türlü zorluğa ve inkâra rağmen

⁶⁰ Kurtubi, *el-Câmi 'li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 15/364.

⁶¹ Râzî, *et-Tefsirü 'l-kebîr*, 24/46; Beyzâvî, *Envâru 't-tenzîl ve esrâru 't-te'vîl*, IV/118.

⁶² Kurtubi, *el-Câmi 'li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 15/364; Râzî, *et-Tefsirü 'l-kebîr*, 24/44.

görevlerini yerine getirmekten geri kalmadıklarını ifade eden bu sûre, geçmiş peygamberlerin bu tür düşmanlıklarla mücadelesini hatırlatarak, Rasûlullâh (s.a.s.)'ın da benzer bir mücadele içinde olduğunu ve bu mücadelenin yalnızca Mekke'deki inkârcılarla sınırlı olmadığını, tüm peygamberlerin ortak bir mücadelesi olduğunu vurgulamaktadır.⁶³ Bu ise inananlar için bir teselli kaynağıdır; zira hak yolunda yürüyenlerin karşılaşacağı zorluklar ve engeller, geçmişteki peygamberlerin de yaşamış olduğu zorluklar içerisinde bulunmaktadır.

Sûre, nihâyetinde gerçek anlamda sadık kulların sıfatlarına değinerek onların eriştikleri ebedî huzur ve sevinci anlatır. Furkân sûresi, imanla dolu kalplerin, Allah'a tam teslim olmuş, O'nun rızasını arayan kulların nasıl büyük bir huzura erdiklerini belirtir. Sadık kulların dünyadaki sıkıntılarına ve zorluklarına rağmen, ahirette Allah'ın rahmetiyle sonsuz bir mutluluğa ulaşacakları müjdelendir.⁶⁴ Nitekim bu sadık kulların, Allah'a olan derin bağlılıkları ve itaatleri, onları Allah'ın en yakın kulları yapmıştır. Onlar, nefsin isteklerinden arınmış, sadece Allah'ın rızasını gözeterek yaşamışlardır. Bu özellikleriyle, diğer insanlardan üstün kılınmış ve en yüksek derecelere ulaşmışlardır. Onların bu yüksek makamları, müminler için büyük bir ilham kaynağıdır.

Sonuç olarak Furkân sûresi, inkârcılara karşı derin bir uyarı niteliği taşıırken, aynı zamanda müminlere de güçlü bir moral ve umut kaynağı sunmaktadır. İnançsızların, Allah'ın kudretini inkâr etmeleri ve Peygamberimize karşı besledikleri düşmanlık, yalnızca onların kendi felaketlerinin temellerini atmakla sonuçlanacaktır. Zira hakikat, ne kadar inkâr edilirse edilsin, er geç galip gelecektir. Allah'ın iradesi karşısında hiç kimse duramaz. O'nun kudreti, her şeyin ötesindedir. Her türlü zulüm, inkâr ve sapkınlık, bir gün sona erecek, eninde sonunda doğru olan galip gelecektir.⁶⁵ Buradan yola çıkarak Allah'a gönülden teslim olmuş olanlar ise, sabırla ve imanla yola devam ettikleri sürece,

⁶³ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18/315.

⁶⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24/44.

⁶⁵ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24/44-45; Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 15/364; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18/314-315.

nihâyetinde ebedî huzura ulaşacaklardır. Furkân sûresi, her yönüyle Allah’a olan teslimiyetin ve O’nun yolunda sabırla ilerlemenin eninde sonunda mutlaka zaferle taçlanacağını bir kez daha hatırlatır. Bu da bir müminin kalbine büyük bir huzur ve güven aşılayan bir gerçektir. Hak, her şeyin üstündedir ve sabırla hakka sarılanlar ise bir gün Allah’ın rahmetiyle sonsuz bir mutluluğa ererler. Furkân sûresi, tüm insanlığa sabrın, teslimiyetin ve hakikatin galip geleceği inancını pekiştirerek, her daim doğru yolda kalmanın ve Allah’a güvenmenin önemini vurgular.

2.5. Mekke Döneminde İnen Sûrelerin Muhteva ve Üslûp Açısından Özellikleri

Mekkî sûreler, doğrudan Mekke dönemini yansıtan ve bu dönemde indirilen âyetlerden oluşan sûrelerdir. Kur’ân’ın âyet sayısı bakımından bu sûreler, yaklaşık olarak üçte birini oluşturur. Ancak hacim açısından yani toplam uzunlukları itibariyle, bu oran biraz daha düşer. Mekkî sûreler, sûre sayısı bakımından ise Kur’ân’ın dörtte üçüne yakın bir kısmını kapsar. Bu sûreler, İslam’ın ilk yıllarında indirilen âyetler olduğu için, inanç esasları, ahlâkî değerler ve temel İslami öğretiler konusunda önemli bir yer tutar. Bazı sûrelerin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, Mekkî sûrelerin belirgin bazı özellikleri olduğu bir gerçektir. Özellikle bu sûrelerde, tevhit, ahiret ve nübüvvet gibi temel inanç konuları işlenir. Bunun yanı sıra insanların doğru inançlara yönlendirilmesi, şüphelerin giderilmesi ve ahlâkî değerlerin pekiştirilmesi gibi konular da ön plana çıkar. Mekkî sûrelerdeki dil, genellikle açık ve etkili olup akıl yürütme, düşünme ve sorgulama gibi zihinsel faaliyetleri teşvik eder. Sonuç olarak Mekkî sûreler, sadece sayılarla değil, içerikleriyle de Kur’ân’ın temel mesajlarını taşıyan ve İslam’ın özüne dair önemli dersler veren sûrelerdir. Bu sûreler, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derin bir dönüşüm ve uyanışa davet eder.⁶⁶Daha önce Furkân sûresinin Mekke döneminde nazil olmuş bir sûre olduğunu belirtmiştik. Şimdi ise, Furkân sûresinin

⁶⁶ Belek Japarakunov, *Muhammed İzzet Derveze’nin “Asru’n-nebi ve Siretu’r-Resul” Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 20.

de Mekke döneminde indirildiğini göz önünde bulundurarak, Mekke döneminde inen sûrelerin muhteva ve üslup özelliklerine değinilecektir.

1) Mekke dönemi, özellikle erken dönemde indirilen sûrelerin fesâhat ve belâgat yönünden çok yüksek bir değere sahip olduğu gözlemlenir. Bu sûreler, genellikle kısa ve öz olmakla birlikte, anlam derinlikleri ve ifade gücü bakımından son derece etkileyicidir. Erken dönemde nazil olan âyetler, iyi niyetli ve gönülleri hidâyete açık olan insanları ikna etmeyi amaçlarken, buna karşılık batıl inançlarını savunmaya ve zulûmlerini sürdürmeye kararlı olan Mekkeli müşriklere meydan okur. Bu çatışma, onların zulmünü ve haksızlıklarını sorgulayan, onlara aciz kaldıklarını hissettiren bir üslupla ifade edilirken âyetlerin üslubu ise çoğunlukla kısa, secili ve güçlü bir anlatıma sahiptir. Bu ifadeler, muhataplarına yönelik sert ve etkili bir dil kullanılarak, onların ruhsal ve zihinsel yapıları üzerinde derin etkiler bırakmayı hedefler. Mekkî âyetlerde, söz konusu hitaplar, sadece akıl yoluyla değil, aynı zamanda duygusal açıdan da kuşatıcı bir etkiye sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu anlatım biçimi, muhatabını sadece ikna etmekle kalmaz, aynı zamanda onun iç dünyasında duygusal bir dönüşüm oluşturmaya da amaçlar.⁶⁷

2) Mekkî sûre ve âyetler, kısa ve öz yapılarıyla birlikte vicdanları uyandıran güçlü bir tesir gücüne sahiptir. Nitekim bu dönemde ruhsal tahriklerin oldukça fazla olmasından ötürü âyetlerin duygusal bir yoğunlukla insanın iç dünyasına nüfuz ederek sınırlı içeriklerine rağmen, kısa ifadelerle derin bir izlenim bırakır. Böylece bireyleri ve toplumu manevî olarak etkileyip doğru yola yönlendirmeyi hedefler.⁶⁸

3) Secde âyetlerinin yer aldığı sûreler de genel olarak Mekkî sûrelere dahildir. Zira Kur'ân'da secde ve bu kökten türeyen kelimeler, temelde boyun eğme anlamını taşır. Bu kelimeler, insanın Allah karşısındaki acizliğini,

⁶⁷ Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Muhteva Tahlili* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 38; Handan Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşası* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 75.

⁶⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü ('İlmu usûli't-tefsir)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1971), 59; Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşası*, 75.

teslimiyetini ve en yüksek dereceye varan saygısını ifade etmek amacıyla kullanılır. Secde, sadece fiziksel bir hareket olmanın ötesinde, derin bir ruhsal teslimiyetin simgesidir.⁶⁹ Mekkî sûrelere baktığımızda, bu tür ifadelerin, inançlarını ve içsel dünyalarını sorgulayan, doğruyu arayan insanlara yönelik güçlü bir çağrı işlevi gördüğünü söylemek mümkündür. Secde, Kur'ân'ın bu dönemde indirilen âyetlerinde, bireyin kalbinin Allah'a yönelmesini, ruhunun saflaşmasını ve onun iradesine teslim olmasını anlatan manevî bir anlam taşır. Bu da, o dönemdeki toplumun kalplerine hitap etmek, onların ruhsal dönüşümünü sağlamak amacıyla kullanılan bir üslup olarak karşımıza çıkar.

4) Kur'ân'da "kella" kelimesinin geçtiği âyetler, genellikle Mekkî sûrelerde yer alır. Bu hususta Cerrahoğlu, el-Ummânî'den aktardığı sözlerinde şunları ifade eder: "*Kur'ân'ın son yarısının çoğu Mekke'de indirilmiştir. Mekkelilerin ekserisinin mütekebbir olmalarından dolayı bu lafızların tekrarı ile onların durumu reddedilmiş ve tehdit edilmişlerdir.*"⁷⁰ Mekkelilerin büyük bir kısmı mütekebbir (kibirli) oldukları için, bu kelimenin sıkça tekrarlanması, onların kibirli tutumlarının reddedilmesi ve bunun sonucunda tehdit edilmeleri amacıyla kullanılmıştır. Mekkî âyetlerdeki bu kullanım ise özellikle müşriklerin kendilerini üstün görmelerine ve doğru yolu reddetmelerine karşı verilen güçlü bir cevaptır. Bu lafız, onların kibirli duruşlarını çürütmek, gerçeği onlara gösterme çabası olarak sesini daha da gürleştirir. Mekkelilerin çoğu, nefsanî arzularına kapılmış ve İslâm'a karşı büyük bir direniş sergileyen bir topluluktur. Dolayısıyla, kella ifadesi, onların bu kibirli tavırlarını ve inatçı tutumlarını reddederek, gerçeklerin ortaya konmasını sağlamaya yönelik bir uyarı ve tehdit olarak kullanılmıştır. âyetlerde ki bu tür vurgular, onların akıl ve ruh dünyalarında bir uyanış oluşturmayı hedeflemiş, aynı zamanda doğruyu kabul etmeyenlerin sonunun ne olacağına dair bir ikazda bulunmuştur.

⁶⁹ Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü ('İlmu usûli't-tefsîr)*, 58; Atilla Yargıcı, "Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004), 282.

⁷⁰ Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşası*, 75; Cumhuriyet Demirel, "Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî", *Diyanet İlmi Dergi* 53/4 (2017), 46; Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü ('İlmu usûli't-tefsîr)*, 58; Yargıcı, "Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", 282.

5) “*Ya eyyühennâs*” (Ey insanlar) hitabının geçtiği ve “*Ya eyyühallezîne âmenû*” (Ey iman edenler) hitabının bulunmadığı her sûre, el-Hacc sûresi hariç, Mekkî sûresidir.⁷¹ Bu hitap, genellikle bütün insanlığa yönelik genel çağrılar içeren Mekkî âyetlerinin bir özelliğidir.

6) Genellikle Mekkî olarak değerlendirilen sûreler içerisinde Hurûf-ı mukatta’a ile başlayan sûreler de yer almaktadır. Ancak “*Elif-Lâm-Mîm*” ve “*Elif-Lâm-Râ*” harfleriyle başlayan, el-Bakara ve Âl-i İmran dışında kalan diğer sûreler için bu kural geçerli kılınmıştır.⁷²

7) Cahiliye dönemi Arap toplumu, Allah’a şirk koşan, vahyi ve ahiret gününü yalanlayan, öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyen, hayatı yalnızca dünya yaşamından ibaret gören bir topluluk olduğundan ötürü zulüm ve düşmanlıkta sınır tanımayarak, toplumsal ve ahlakî değerleri çiğnemekte oldukça ileri gitmişti.⁷³ Mekke’de indirilen sûre ve âyetlerin temel konusu, işte bu karanlık ve sapkın inançlar karşısında, insanları doğru yola çağırarak, iman ve akideyi sağlam temeller üzerine inşa etmektir. Bu sûrelerde sıkça tekrarlanan ve derinlemesine ele alınan ana tema, “*La ilahe illallah*” (Allah’tan başka ilah yoktur) ilkesinin açıklanmasıdır. Bu ilke, Allah’ın birliğini vurgulayan en temel inanç ifadesi olup, o dönemdeki inançsızlık ve putperestlik karşısında, insanlara doğru bir inanç anlayışını sunmayı amaçlar. Mekkî sûreler, bu anlayışı pekiştirmek ve toplumu doğru yola yönlendirmek için sürekli olarak akideyi, iman esaslarını ve Allah’ın birliğini anlatan mesajlarla insanlara seslenmiştir.⁷⁴

8) Mekke dönemine ait sûreler, hitap ettikleri toplumun fesâhat ve belâgat açısından güçlü bir dil yeteneğine sahip olmalarından dolayı kısa, öz ve vecizdir. Bu sûreler, aynı zamanda hem milletin hem de ferdin eğitimi ve terbiye edilmesi

⁷¹ Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü* (‘İlmu usûli’t-tefsir), 58; Yargıcı, “Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, 282; Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü* (‘İlmu usûli’t-tefsir), 58.

⁷² Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü* (‘İlmu usûli’t-tefsir), 58; Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşası*, 76; Yargıcı, “Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, 283.

⁷³ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü* (‘İlmu usûli’t-tefsir), 58.

⁷⁴ Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşası*, 76-77; Demirel, “Kur’ân’ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî”, 48-49.

amacıyla nazil olmuş, geçmiş milletlerden ve peygamberlerden örnekler verilerek, adım adım ıslah yolunun tercih edildiği bir süreci izlemiştir. Mekkelilerin şirk ve putperestlik inançlarıyla mücadele edilirken, bu inançların geçersizliği, açık delillerle akıl ve mantıkla ortaya konmuş; halkın körü körüne eski geleneklere bağlılıkları terk etmeleri için ikna edici bir dil kullanılmıştır. Bu dönemde, Allah'ın birliği, peygamberlerin risâleti, öldükten sonra dirilme ve ahiret günü gibi temel inanç konularında müşriklerin akîdelerinin yanlışlıkları delillerle çürütülmüş ve onları doğru yola davet eden bir öğretiyle insanlara seslenilmiştir. Ayrıca, Allah'ın varlığı ve birliği, hem dışsal (afakî) hem de içsel (enfüsî) delillerle kanıtlanarak, insanlara akıl ve vicdanlarını kullanarak gerçekleri kabul etmeleri yönünde güçlü bir çağrı yapılmıştır.⁷⁵

9) Mekkî sûre ve âyetler, içerdikleri derin anlamlarla insanı düşünmeye, sorgulamaya, araştırmaya ve anlamaya yönlendirir. Bu sûrelerde bireyin akıl yürütme yeteneği en üst düzeyde kullanılır. Kıyas yapma, soru sorma ve her türlü sorgulama gibi zihinsel faaliyetler ön plana çıkar. İnsan, bu zihinsel süreçler aracılığıyla düşüncelerini derinleştirir ve sonunda kendisini inanç yolunda bir keşfe davet edilmiş bulur. Mekkî âyetler, insanın aklını harekete geçirerek, onu doğruyu aramaya, yanlış inançlardan uzaklaşmaya ve hakikate ulaşmaya yöneltir.⁷⁶

10) Bu dönemde indirilen sûrelerin tamamı, tematik olarak birbirine benzer bir yapıya sahiptir. Mekkî sûrelerin her birinde yer alan ana konu başlıkları, büyük ölçüde örtüşür. Çağrı yapmak, insanlara bilgi aktarmak, onları müjdelemek, onları doğru yola davet etmek ve aynı zamanda karşılaştıkları zorluklara ve yanlış inançlara karşı tartışmalar yürütmek, bu sûrelerin temel unsurlarındandır. Ayrıca bu sûrelerde insanları uyarma ve korkutma amacıyla kullanılan uyarıcı ifadeler de sıkça yer alır. Geçmiş kavimlerin başlarına gelen olaylarla ilgili kıssaların verilmesi, her bir sûrede eğitici ve öğretici yönü ile karşımıza çıkar. Bu kıssalar, geçmişteki hataların, insanlara ders vermek amacıyla

⁷⁵ Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü ('İlmu usûli't-tefsir)*, 59; Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşâsı*, 77.

⁷⁶ Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşâsı*, 78.

yeniden sunulmasından başka bir şey değildir. Bu tekrarlanan temalar, her bir sûrede benzer bir ritimle işlenir ve insanın ruhuna ve zihnine hitap ederek onu doğru inanç ve ahlâk doğrultusunda şekillendirmeyi hedefler. Mekkî sûreler, hem bireysel hem de toplumsal bir değişim için bir çağrı niteliği taşıyarak insanı yalnızca düşünmeye değil, aynı zamanda doğru bir inanç sistemine sahip olmaya da davet eder.⁷⁷

11) Mekkî âyet ve sûrelerin temel temaları, en derin ve köklü ilkeler olan tevhid, ahiret ve nübüvettir. Bu ilkelere dayalı bir inanç yapısının temelleri atılırken, vurgulanan tutumlar her zaman sevgi, merhamet, hoşgörü, sabır, yumuşaklık ve yardımseverlik gibi yüksek ahlâkî değerlerle şekillendirilmiştir. İman, insanı sadece doğru inançlara yöneltmekle kalmaz, aynı zamanda onun ruhsal ve ahlâkî olgunluğunu da besler. Mekkî sûreler, Allah'ın birliğine, ahiretteki hesap gününe ve peygamberlik müessesesine dair derin hakikatleri öğrettikçe, insanlara bu hakikatleri hoşgörüyle kabul etmeyi ve başkalarına karşı şefkatli bir yaklaşım içinde olmayı öğretir. Bu öğretiler, toplumsal ve bireysel hayatın her alanında insana yüksek bir vicdan ve güçlü bir karakter kazandırmayı amaçlar.⁷⁸

2.6. Furkân Sûresinin Kendinden Önceki ve Sonraki Sûrelerle Münasebeti

Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralamaya göre, yirmi beşinci sırada yer alan Furkân sûresi, Nur sûresi'nden sonra, Şu'arâ sûresi'nden ise önce gelmektedir. Mekkî bir sûre olan Furkân sûresi, Medenî bir sûre olan Nur sûresi'nden sonra nazil olmuştur. Bu iki sûre arasındaki ilişkiyi incelemek, konularının farklılıkları nedeniyle biraz daha zorlayıcı olabilir. Bununla birlikte, Furkân sûresi'nden sonra gelen ve yine Mekkî olan Şu'arâ sûresi ile olan bağlantı çok daha belirgin ve açık

⁷⁷ Japarakunov, Muhammed İzzet Derveze'nin “‘Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Resul” Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü, 20; Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşâsı*, 79-80.

⁷⁸ Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşâsı*, 79.

bir şekilde görülebilmektedir.⁷⁹ Şimdi ise bu iki sûre arasındaki bağlantıyı ele alalım.

2.6.1. Nûr Sûresi ile İlişkisi

Furkân sûresi'nden önceki sûre olan Nûr sûresi Furkân sûresi'nden farklı olarak Medenî bir sûre olup, daha çok hukukî ve ahlâkî meseleleri konu almaktadır. Nur sûresi *“İyi bilin ki göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır...”*⁸⁰ âyeti ile son bulurken Furkân sûresi ise bu ifadeyi daha ayrıntılı olarak ele almıştır: *“الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا”* *“Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona ölçü ve düzen vermiştir.”*⁸¹

Bu iki sûrenin âyetleri arasındaki ilişki incelendiğinde Furkân sûresinde yüce yaratıcı tarafından varlıklar âleminde yaratılan pek çok unsura yer verildiği görülür. Bu unsurlar arasında gölgenin uzatılması, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, insanın uykuya dalışı ve uyanışı, rüzgârların estirilmesi, su döngüsü, hayvanlar âleminin zenginliği, insanlık tarihi, tatlı ve tuzlu denizlerin birbirinden ayrılması, ikisi arasına bir sınır koyularak karışmalarının engellenmesi gibi evrensel gerçeklikler bulunur. Ayrıca yeryüzünün altı günde yaratılmasının, Arşa istiva etmenin, gökteki burçların, ayın ve güneşin varlıklarının her biri ayrı ayrı insan aklını, tefekkürü ve yaratılışın kudretini hayrete düşürecek derinliktedir. Bütün bu yaratılışlar, varlıkların bir düzen içinde hareket ettiğini ve her şeyin belirli bir ölçüye göre yaratıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Tüm bu tefekkür dolu yaratılışlar, Nûr sûresinin sonunda yer alan şu âyetin geniş bir açıklaması olarak anlaşılabilir: *“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.”*⁸² Bu âyet, yalnızca varlıkların sahipliğini değil, aynı zamanda her şeyin Allah'ın kudretine

⁷⁹ Erkan Çakır, *Vahye İtirazlar (Furkan Sûresi Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 71; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 99.

⁸⁰ Nur, 24/64.

⁸¹ Furkân, 25/2.

⁸² Nur, 24/64.

ve iradesine tabi olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Furkân sûresi'ndeki yaratılış unsurları, yüce yaratıcının mutlak hâkimiyetini, kudretini ve her şeyin O'nun dilemesiyle gerçekleşen düzenini bir kez daha gözler önüne serer.⁸³

Kur'ân-ı kerîm'in üslubunu incelediğimizde, özellikle Medenî sûrelerden sonra gelen Mekkî sûrelerin belirgin bir üsluba sahip olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu özelliğin temelinde, Medenî sûrelerin daha çok toplumsal düzen, hukuk, ahlakî değerler ve toplumun iç ilişkileri üzerine yoğunlaşırken, Mekkî sûrelerin, daha çok tevhit inancı, ahiret gerçeği, peygamberlerin mucizeleri ve İslam'a davet gibi konularda Allaha olan yönelimin ve O'na şükretmenin vurgulandığı bir üslubu vardır. Bu bağlamda, Mekkî sûrelerin başlangıcında sıkça Allaha övgü ve senâ ifadelerine yer verildiği görülür. Furkân sûresi, bu genel üsluba mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Furkân sûresi, medenî olan Nûr sûresinin ardından gelmekte olup, başında Allaha olan hamd ve senâ ile başlamaktadır. Bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in genel üslup geleneğiyle tamamen örtüşmektedir. Nûr sûresi, Medenî bir sûre olarak toplumun bireysel ve toplumsal hayata dair düzenlemeleri ve kuralları ele alırken, Furkân sûresi, Mekkî bir sûre olarak daha çok Allahın kudretini, birliğini, peygamberlerin görevlerini ve toplumları tarih boyunca helâk eden ilahi azabı anlatmakta ve insanları bu ilahi gerçekler üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Sonuç olarak, Furkân sûresinin başındaki senâ, Kur'ân'ın üslup bütünlüğü içinde özellikle Mekkî sûrelerin genel üslubu ile uyumlu bir biçimde Allaha olan övgüyü ve teslimiyeti dile getirir. Bu durum, Kur'ân'ın her yönüyle bir bütünlük arz ettiğini ve her bir sûrenin kendi zamanına ve içeriğine göre özel bir mesaj taşıdığını bir kez daha gözler önüne serer.⁸⁴

⁸³ Çakır, *Vahye İtirazlar (Furkan Sûresi Örneği)*, 72; Hafız Celâluddin es-Suyûti, *Kur'ân Sûrelerinin Sıralanışındaki Sırlar*, çev. Mustafa Karakoç, thk. Abdülkadir Ahmed Ata (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 97; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 99.

⁸⁴ Suyûti, *Kur'ân Sûrelerinin Sıralanışındaki Sırlar*, 58; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 99; Mustafa Acar, *Furkan Sûresinin Kıraatler Açısından İncelenmesi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 32; Çakır, *Vahye İtirazlar (Furkan Sûresi Örneği)*, 72.

2.6.2. Şu'arâ Sûresi ile Münâsebeti

Şu'arâ sûresi de, Furkân sûresi gibi Mekkî bir sûre olup Furkân sûresi'nde ele alınan bazı konulara daha ayrıntılı bir açıklık getirmektedir. Her iki sûrede de benzer temalar işlenmiş olmakla birlikte, Şu'arâ sûresi, Furkân sûresi'ndeki bazı meseleleri daha derinlemesine ele alarak konuya dair daha fazla izah sağlar. Bu şekilde, her iki sûre arasında birbiriyle uyumlu bir açıklama ve tefsir ilişkisi kurulmuş olur.⁸⁵ Nitekim Furkân sûresi, Müslümanların inançları ve Allah'a olan teslimiyetleri açısından önemli bir sûre olmasının yanı sıra, aynı zamanda müşriklerin itirazlarına ve şüphelerine karşı da bir cevap mahiyetindedir. Bu sûrede, müşriklerin Kur'an'ın kaynağı ve Rasûlullah (s.a.v.) hakkında ileri sürdükleri çeşitli iddialar ve suçlamalar ele alınmakta, bu iddiaların geçersizliği ve mantıksızlığı açıkça ortaya konulmaktadır. Müşriklerin en belirgin itirazlarından biri, Kur'an'ın insan sözü olduğu, dolayısıyla Allah'tan gelmeyip bir beşer ürünü olduğu yönündedir. Furkân sûresi, bu yanlış inançlara karşı, Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğini ve onun hiçbir beşeri kaynağa dayanmadan, doğrudan ilahi bir vahiy olduğunu vurgular. Benzer bir şekilde, Su'ara sûresinde de müşriklerin başka bir iddiası ele alınır. Bu kez, Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir şair olduğu ve Kur'an'ın da şeytanlar tarafından indirilmiş bir şiir olduğu yönünde bir suçlama ortaya atılmaktadır. Su'ara sûresi, bu iddiaları reddederek, Kur'an'ın ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın hakikatini savunur. Bu sûrede, şeytanların Kur'an'a en ufak bir müdahalesinin söz konusu olmadığı, onun tamamen Allah'ın kelamı olduğu vurgulanır. Kur'an'ın, insan aklının ötesinde bir derinlik ve hikmete sahip olduğunu, dolayısıyla onun bir şiir ya da insan yapımı bir eser olamayacağını açıklayan âyetler de yer alır.⁸⁶

Furkân ve Şu'ara sûreleri arasındaki bu benzerlik, her iki sûrede de müşriklerin, Kur'an'ı ve Rasûlullah'ı karalama çabalarına karşı verilen güçlü ve mantıklı karşılıkları ortaya koyar. Her iki sûrede de, Kur'an'ın kaynağının, şairlerin ve şeytanların etkisinde olmadığını belirten âyetler yer alır. Bu,

⁸⁵ Serdaroglu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 100; Çakır, *Vahye İtirazlar (Furkan Sûresi Örneği)*, 72; Acar, *Furkan Sûresinin Kiraatler Açısından İncelenmesi*, 31.

⁸⁶ Çakır, *Vahye İtirazlar (Furkan Sûresi Örneği)*, 72.

Kur'ân'ın mucizevi yönünü ve Allah tarafından gönderilen bir ilâhi mesaj olduğuna dair inancı pekiştirir. Rasûlullah (s.a.v.)'ın bir insan olarak benzer şüphelerle karşılaşması, onun görevini ve peygamberliğini daha da anlamlı kılar, çünkü bu karşıt düşünceler, onun gerçekliğini daha da pekiştirir. Bu nedenle, her iki sûrede de, müşriklerin iddialarına karşı net ve kesin cevaplar verilerek, onların inançsızlıkları reddedilmiş ve hakikat ortaya konulmuştur.

Furkân sûresinin *وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا وَقَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَعْرَفْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا وَعَادًا وَثُمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا* “Andolsun, Biz, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik ve kardeşi Hârûn'u da ona yardımcı kıldık. Onlara, “âyetlerimizi yalanlayan topluluğa gidin” dedik. Nihâyet o kavmi yerle bir ettik. Nûh kavmini de, Peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk. Onları insanlara bir ibret yaptık ve zalimlere elem dolu bir azap hazırladık. Âd ve Semûd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helâk ettik”.⁸⁷ âyetlerinde geçmiş peygamberlerin kıssalarına genel bir şekilde değinilmiş, ancak bu kıssaların ayrıntılarına çok fazla inilmemiştir. Bu âyetlerde, peygamberlerin kavimlerine karşı verdikleri mesajlar ve onlara karşı gösterilen güçlükler kısaca hatırlatılmıştır. Bununla birlikte, bir sonraki sûre olan Şu'arâ sûresinde kısaca belirtilirken, Furkân sûresinde ise bu kıssalar daha detaylı bir şekilde ele alınır. Şu'arâ sûresinde, her bir peygamberin kavmiyle olan mücadelesi, onlara verdiği öğütler, gösterdiği mucizeler ve nihâyetinde kavimlerinin inkârları sonucu yaşadıkları helak detaylı bir şekilde anlatılır. Furkân sûresinde yer alan, “bu arada daha nice nesilleri helak ettik” ifadesine, Şu'arâ sûresi'nde bir açıklık getirilir. Bu açıklamada, söz konusu helak edilen nesillerin kimler olduğu, hangi peygamberlerin bu kavimlere gönderildiği ve bu kavimlerin peygamberlere karşı nasıl bir tutum sergiledikleri anlatılır. Böylece, Furkân sûresi'nde genel hatlarıyla belirtilen kavimlerin helâkı, Şu'arâ sûresi'nde daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmış olur. Böylece, Furkân'da mücmel bir şekilde belirtilen bu olaylar, Şu'arâ

⁸⁷ Furkân, 25/35-38.

sûresi'nde daha kapsamlı bir şekilde ele alınır ve geçmiş kavimlerin helâkı ile ilgili daha fazla bilgi verilir.⁸⁸

⁸⁸ Suyûti, *Kur'ân Sûrelerinin Sıralanışındaki Sırlar*, 98-99.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FURKÂN SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Furkân sûresinin belâgat açısından incelenmesi adlı çalışmanın bu son bölümünde; Furkân sûresinde yer alan belâgat uygulamaları üzerine odaklanmaktadır. Öncelikle belâgat ilminin temel kavramlarına dair açıklamalar yapılmış, ardından Furkân sûresi bağlamında meâni, beyân ve bedî ilimlerine kısaca değinilmiştir. Bu bölümde özellikle Furkân sûresinde geçen belâgat terimleri incelenmiş, bu terimlerin tanımları ve açıklamaları yapılarak sûrede nasıl kullanıldıklarına dair örnekler sunulmuştur. Böylece Furkân Sûresinde belâgatın nasıl işlendiği, dilin nasıl kullanıldığı ve iletmek istenen mesajların hangi üsluplarla ifade edildiği daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılabacaktır. Ayrıca, bu analiz sayesinde belâgat ilminin pratik uygulamalarını kavramak ve Kur'ân'ın dil zenginliğini keşfetmek adına önemli bir kaynak oluşturulmaktadır. Böylece belâgatın yalnızca kurallar ve prensiplerden ibaret olmadığı, aynı zamanda güçlü bir iletişim aracı olduğu vurgulanmaktadır.

3.1. Furkân Sûresinde Meânî Sanatı

Meânî ilmi özellikle söylenen bir sözün yer ve zaman faktörlerini dikkate alarak uygun bir şekilde oluşturulmasını sağlayan önemli bir ilim dalıdır.⁸⁹ Sekkâkî (ö. 626/1229) ise meânî ilmini şöyle tanımlar: “*Meânî ilmi, sözün yapısal özelliklerinin ve estetik unsurlarının anlatımda sağladığı faydaları araştırıp öğrenmektir. Böylece söz, bağlamın gerektirdiği şekilde doğru olarak kullanılmakta ve muktezâ-i hâle aykırı olarak söylenmesinden korunmuş olunmaktadır.*”⁹⁰ İstifhâm, temenni, nidâ, îcâz, kasr gibi kavramlar meânî ilminin temel konuları arasın da yer almaktadır.

⁸⁹ Fadıl Hasan, *el-Belâğa fûnûnühâ ve efnânühâ 'İlm'ul-meânî*, 85; Bahâuddîn Subkî, *'Arûsu'l-efrâh fî şerh'i-telhîsi'l-miftâh* thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrût: el Mektebetu'l-'Asriyye, 2003), 1/96; Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, 62; Kadri Mayu, *el-Mu'in fî 'l-belâğa(beyân, bedî, meânî)* (Lübnan: Alemü'l Kutub, 2000), 155; Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 28; Bekrî, *el-Belâgatu'l-arabiyye fî sevbiha'l-cedîd 'İlm'ul-meânî*, 49; Bolelli, *Belâgat*, 189.

⁹⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 161.

3.1.1. Furkân Sûresinde İstifhâm

Bir kişinin daha önce bilmediği bir şey hakkında soru edatları olan (الهمزة) kullanarak bilgi edinmeyi talep etmektir.⁹¹

3.1.1.1. Hemze ve Hel Edatı ile Yapılan İstifhâm

Hemze ve hel edatlarıyla yapılan istifham (soru sorma) farklı anlam işlevlerine sahiptir. Hemze edatı, hem tasavvur hem de tasdik amacıyla kullanılabilir. Dolayısıyla hemzeyle yapılan istifhâm, müfredi anlamaya yönelikse tasavvur amaçlı; müsned ile müsned ileyh arasındaki ilişkinin hükmünün bilinmesine matuf ise tasdik amaçlı olmaktadır. Öte yandan, hel edatı yalnızca tasdikî istifham için kullanılmaktadır.⁹²

3.1.1.2. İstifhamın Asıl Manasının Dışında Kullanılması

İstifhâm üslûbunda geldiği halde istifhâmın esâs manasından çıkıp küçümseme, azarlama, inkâr, ikrar ettirme, hayret ve şaşkınlık gibi farklı manalarda kullanılmasıdır.⁹³

3.1.1.3. Furkân Sûresinde Bulunan İstifham ve Çeşitlerine Dair Örnekleri

1. Furkân sûresinin وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرٌ “Dediler ki: Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!”⁹⁴ 7. âyetinde istifhâm üslûbuyla gelen bu âyetteki soru kipi, müşriklerin Hz. Peygamber’in resûl oluşunu inkâr etme arzusunu ortaya koyan bir istifhâm-ı

⁹¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, 308; Bolelli, *Belâgat*, 263.

⁹² Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, 308; Atîk, *’İlm’ul-meânî*, 89; Fadıl Hasan, *el-Belâğa fînûnühâ ve efnânühâ ’İlm’ul-meânî*, 175-177; Meydânî, *Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ’ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 1/258-261; İn’am Fevvâl Akkâvî, *el-Mu’cemu’l-mufasssal fî ’ulumi’l-belâga el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî* (Lübnan: Daru’l-Kutub’il-’İlmiyye, 1996), 122; Bekrî, *el-Belâgatu’l-arabiyye fî sevbiha’l-cedîd’İlm’ul-meânî*, 83; Seyyîd Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fî’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedi’*, thk. Yusuf es-Samîlî (Beyrût: Mektebet’ul-’Asriyye, 1999), 78-79; Bolelli, *Belâgat*, 263-265.

⁹³ Subkî, *’Arûsu’l-efrâh fî şerhi telhîsi’l-miftâh* 1/451-461; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ’ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 1/269-303; Atîk, *’İlm’ul-meânî*, 95-110; Fadıl Hasan, *el-belâğa fînûnühâ ve efnânühâ ’İlm’ul-meânî*, 197; Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, 313-315; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fî’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedi’*, 83-84; Carim, *el-belağatü’l-vadhâ*, 347; Bolelli, *Belâgat*, 275.

⁹⁴ Furkân, 25/7.

inkârî çeşididir. Onların Hz. Peygamber'e "Resûl" demeleri ise inançlarından kaynaklanmamakta, aksine bir alay amacı taşımaktadır.⁹⁵

2. Furkân sûresinin *أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا* "(Ey Muhammed!) Senin hakkında bak nasıl da temsiller getirdiler de (haktan) saptılar. Artık onlar doğru yolu bulamazlar".⁹⁶ Âyetinde taa'ccüb (şaşıрма) manasında kullanılan bir istifhâm sanatı bulunmaktadır.⁹⁷

3. Furkân sûresinin *قُلْ أَدْلِكْ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا* "De ki: Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanlara va'dedilen ebedilik cenneti mi? Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir."⁹⁸ 15. âyetinde iki çeşit istifhâm sanatı bulunmaktadır. *قُلْ* ifadesinin muhatapları iki farklı grup olma ihtimali vardır. Birinci ihtimal bunların kâfirler olmasıdır. Bu durumda istifhâm, inkârcıları azarlamak amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla âyetle yalanlayanların karşılaşıacağı ceza ile takva sahiplerinin elde edeceği ödül karşılaştırılarak muhatapların duygularının harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Böylece, öğüt almak isteyenlerin davranışlarını düzeltmelerine ve ebedî hayata uygun amelleri benimsemelerine teşvik eder. Bu yüzden âyetle yer alan istifham sanatı, azarlama maksadıyla yapılmıştır. İkinci ihtimal hitabın müminlere yönelik olmasıdır. Dolayısıyla âyetin meâli şöyle olmaktadır: "Mü'minlere de şöyle söyle: Bu dünya hayatı mı daha hayırlı, yoksa takva sahiplerine vaat edilen ebedî cennet mi?" Bu durumda soru kipi, mü'minlerin dikkatini çekmek, onların düşünmelerini sağlamak ve kalplerinde cennet arzusunu güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Yani istifham sanatı, burada şefkat ve dikkati uyandırma işlevi görmektedir.⁹⁹

4. Furkân sûresinin *وَلَقَدْ آتَوْا عَلَى الْفُرْيَةِ الَّتِي أُمِطِرَتْ مَطَرُ السَّوِّءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا* "Andolsun, senin kavmin, belâ yağmuruna tutularak yok edilen kente uğramışlardır. Yoksa onu görmüyorlar mıydı (ki ibret almadılar)? Hayır! (Görüyorlardı fakat) tekrar dirilmeyi

⁹⁵ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, 2/355; Şevkani, Fethu'l-kadîr el-Câmi' beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr, IV/85.

⁹⁶ Furkân, 25/9

⁹⁷ Abdulkerim Muhammet Yusuf, Uslûbu'l-istifhâm 'i fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ğareduhû ve 'irâbuhu. (Dımaşk: Tevzî'u Mektebet'i el-Ğazzâlî, 2000), 95.

⁹⁸ Furkân, 25/15

⁹⁹ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 18/335.

ummuyorlardı.”¹⁰⁰ âyetinde geçen اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنها ifadesi, “istifhâm-ı takriri” türünde bir soru cümlesidir. Âyetinde müşriklerin geçmişte felaketlere uğramış bölgeleri gördükleri halde inatlarından dolayı bundan ders almamaları eleştirmektedir. Burada kullanılan soru ifadesi, müşriklerin dikkatini ibret almaları gereken bir noktaya çekmek ve göz ardı ettikleri gerçeklere karşı onları uyarmak amacı taşımaktadır. Onların bu duyarsız tutumu, öldükten sonra dirilmeye karşı olan kayıtsızlıklarıyla ilişkilendirilerek kınanmaktadır.¹⁰¹

5. Furkân sûresinin وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنْتُمْ أَضَلُّنْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ “Rabbinin, onları ve Allah’ı bırakıp da taptıkları şeyleri bir araya getireceği ve (taptıklarına), Siz mi saptırdınız benim şu kullarımı, yoksa onlar kendileri mi yoldan saptılar diyeceği günü hatırla.”¹⁰²17. âyetinde yer alan soru kipinin amacı, müşriklerin taptıkları şeyleri konuşturmak ve aleyhlerine delil getirmektir. Böylece, onların aleyhine şahit olarak kullanılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu âyeti kerimede istifhâm sanatının kınama ve azarlama amacıyla yapılmıştır.¹⁰³

6. Furkân sûresinin وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi. (Ey insanlar!) Sizi birbiriniz için imtihan aracı kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin, hakkıyla görendir.”¹⁰⁴20. âyetinde istifhâm sanatı asıl manasının dışına çıkıp emir anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁵

7. Furkân sûresinin وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَنْخَذُوكَ إِلَّا هُرُواْ ٱلَّذِي بَعَثَ ٱللَّهُ رَسُولًا “Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. Allah’ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilâhlarımıza sınıksız sarılmasaydık neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı (derler.) Onlar

¹⁰⁰ Furkân, 25/40.

¹⁰¹ Şevkani, *Fethu’l-kadîr el-Câmi’beyne fenney-i-rivâye ve’d-dirâye min ‘ilm’i-tefsîr*, IV,103; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 19,30.

¹⁰² Furkân, 25/17

¹⁰³Şevkani, *Fethu’l-kadîr el-Câmi’beyne fenney-i-rivâye ve’d-dirâye min ‘ilm’i-tefsîr*, IV,90.

¹⁰⁴ Furkân, 25/20

¹⁰⁵ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 18,345; Yusuf, *Uslûbu’l-istifhâm’i fî’l-Kur’âni’l-Kerîm ğareduhû ve ‘irâbuhu.*, 95.

yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu görecekler.”¹⁰⁶ Âyetinde geçen اَهْدَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ifadesi, inkârcıların alaycı bir üslupla söyledikleri bir sözdür. “Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği?” diyerek, aslında Peygamber’in (s.a.v.) elçi olamayacağını iddia etmek istemişlerdir. Bu nedenle, âyetinde kullanılan soru ifadesi, inkâr anlamını taşımakta ve peygamberlik gerçeğini reddetme amacı gütmektedir.¹⁰⁷

8. Furkân sûresinin اَرَاَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا “Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?”¹⁰⁸ 43. âyetinde iki tane istifhâm sanatı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi âyetin başında yer alan اَرَاَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ ifadesinde istifhâm-ı takriri ve taa’ccübî bulunurken¹⁰⁹ âyetin devamında yer alan اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ifadesinde ise istifhamı inkârî sanatı bulunmaktadır.¹¹⁰

9. Furkân sûresinin اَمْ تَحْسَبُ اَنْ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا “Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar.”¹¹¹ 44. âyetinde istifhamı inkârî sanatı bulunmaktadır.¹¹²

10. Furkân sûresinin اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ دَلِيلًا “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sabit kıları. Sonra biz güneşi gölgeye delil kıldık.”¹¹³ 45. âyetinde istifhâm, takrîrî olup hitap Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yöneliktir. Kâinâtın görünen yönü üzerinde tefekkür etmeye davet edilen bu üslûpta, konunun düşünülmesi gerektiği ve düşünmeye az kişi

¹⁰⁶ Furkân, 25/41-42

¹⁰⁷ İbn Âşûr, et-Taḥrîr ve’t-tenvîr, 19,32; Yusuf, Uslûbu’l-istifhâm’i fî’l-Kur’âni’l-kerîm ğareduhû ve ‘irâbuhu., 96.

¹⁰⁸ Furkân, 25/43

¹⁰⁹ Râzî, et-Tefsîrû’l-kebîr, 24/86.

¹¹⁰ Şevkani, Fethu’l-kadîr el-Câmi’beyne fenney’i-rivâye ve’d-dirâye min’ilm’i-tefsîr, IV,104; Yusuf, Uslûbu’l-istifhâm’i fî’l-Kur’âni’l-Kerîm ğareduhû ve ‘irâbuhu., 96.

¹¹¹ Furkân, 25/44

¹¹² Yusuf, Uslûbu’l-istifhâm’i fî’l-Kur’âni’l-Kerîm ğareduhû ve ‘irâbuhu., 96.

¹¹³ Furkân, 25/45

yöneldiği vurgulanmaktadır. Emir üslûbuyla değil de istifhâmla gelmesinin nedeni ise, düşünmeye davet edilenlere karşı şefkat gösterilmesi ve düşünenin henüz gerçekleşmediğine dikkat çekilmesidir.¹¹⁴

11. Furkân sûresinin وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا “Onlara, *Rahmân’a secdeye kapanın denildiğinde “Rahmân da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?” derler ve bu onların nefretini artırır.*”¹¹⁵60. Âyetinde “*senin Rahmân olarak adlandırdığın varlığa secde etmemizi emrettiğin zata secde etmeyeceğiz.*” denilerek, burada istifhâmın inkâr anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir.¹¹⁶ Çünkü istifhâm, inkâr amaçlı kullanıldığında, bir şeyi kabul etmeme veya hoş karşılamama anlamına gelir.

3.1.2. Furkân Sûresinde Temenni

Temenni, bir dilekte bulunarak ya da dile getirilen bir isteği ifade ederek sevilen bir şeyin gerçekleşmesini arzulama anlamını taşır. Temenni genellikle olumlu dilekler içererek kişinin arzusunu ifade eder. Ancak, temenni edilen şeyin gerçekleşme olasılığı, düşük ya da imkânsız olmaktadır. Temenni edilen şeyin gerçekleşmesi umulan bir şey olduğunda ise tereccî denilmektedir.¹¹⁷

3.1.2.1 Furkân Sûresinde Bulunan Temenni Sanatına Dair Örnekler

Furkân sûresinin وَيَوْمَ يَعِضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا “O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!”¹¹⁸ 27. âyetinde yer alan “يَا لَيْتَنِي” ifadesi temenni sanatına örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁹

¹¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/38-39.

¹¹⁵ Furkân, 25/60

¹¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/63; Yusuf, *Uslûbu'l-istifhâm'i fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm ğareduhû ve 'irâbuhu.*, 96.

¹¹⁷ Meydânî, *el-Belâgatü'l-arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 1/251; Atîk, *'İlm'ul-meânî*, 111-114; Bolelli, *Belâgat*, 290; Carim, *el-Belağatü'l-vadîhâ*, 363.

¹¹⁸ Furkân, 25/27.

¹¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/13.

3.1.3. Furkân Sûresinde Nidâ

Nidâ, bir kişiyi çağırmak, seslenmek veya dikkatini çekmek amacıyla kullanılan bir üsluptur. Genellikle يَا gibi nida edatlarıyla yapılmaktadır. Söz konusu edatlar (أَدْعُو) fiili yerine kullanılmaktadır. Nida üslubunun amacı, konuşanın muhatabını kendisine yönelmesini sağlamak ve dikkatini çekmektir.¹²⁰

3.1.3.1. Furkân Sûresinde Bulunan Nidâ Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا “Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!”¹²¹ 28. âyetinde yer alan "يَا وَيْلَتَى" ifadesinde, nida harfi olan "يَا"nın "وَيْلَتَى" kelimesine yöneltilmesi nedeniyle, ifadede derin bir tahassür ve pişmanlık duygusu ortaya çıkmakta ve bu durum nida sanatının kullanıldığını göstermektedir.¹²²

3.1.4. Furkân Sûresinde Kasr/İhtisas

Herhangi bir sıfat veya özelliğin başkasında olmayıp sadece kasr yapılan varlıkta bulunmasını ifade etmektedir. Tahsis edilen şeye maksûr, kendisine tahsis edilene de maksûrün aleyh denilmektedir.¹²³ لَا يَفُوزُ إِلَّا الْمُجْتَهِدُ “ancak çalışkan olan başarır.” Misalinde olduğu gibi “başarmak” eylemi tahsis edilen olduğu için maksûr, “çalışkan” kelimesi ise kendisine tahsis olunduğu için maksûrün aleyhtir.¹²⁴

¹²⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 323; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedi'*, 89; Atîk, *İlm'ul-meânî*, 114-115; Carim, *el-Belağatü'l-vadîhâ*, 370; Bolelli, *Belâgat*, 297; Seyit Yıldırım, *Nesefî Tefsirinde Belâgat Uygulamaları* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 50; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 50.

¹²¹ Furkân, 25/28.

¹²² İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 19/13.

¹²³ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedi'*, 165; Mayu, *el-Mu'in fi'l-belâga(beyân, bedî, meânî)*, 197; Taftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî*, 115; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 288; Subkî, *Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh* 1/393; Meydânî, *el-Belağatu'l-arabiyye ususuhâ ve'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 1/523; Bekrî, *el-Belağatu'l-arabiyye fî sevbiha'l-cedîd'İlm'ul-meânî*, 162; Akkâvî, *elMu'cemu'l-mufasssal fî 'ulumi'l-belâga el bedî ve'l-beyân ve'l-meânî*, 621; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 67; Bolelli, *Belâgat*, 311; Carim, *el-Belağatü'l-vadîhâ*, 384.

¹²⁴ Mayu, *el-Mu'in fi'l-belâga(beyân, bedî, meânî)*, 198; Bolelli, *Belâgat*, 313; Carim, *el-Belağatü'l-vadîhâ*, 382.

3.1.4.1. Furkân Sûresinde Bulunan Kasr Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا “İnkâr edenler: Bu Kur’ân, Muhammed’in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular.”¹²⁵ Şeklindeki âyetinde yer alan إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ ifadesinde mübteda ile haber arasında bulunan nefy harfî olan إِنَّ ve istisna edatı إِلَّا harfî ile meydana gelen bir kasr sanatı bulunmaktadır. Bu kasr, mevsuf olan هَذَا ile onun sıfatı olan إِفْكٌ arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Böylece izâfî kasrın bir kısmı olan kalb kasrı olarak tanımlanan bu kasr sanatı ile oluşan genel mâna da müşriklerin, Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiğini inkâr etme iddiasında bulunmalarıdır.¹²⁶

2. Furkân sûresinin “O gün gerçek hükümlerlik Rahmân’ındır ve kâfirlere zorlu bir gün olacaktır”.¹²⁷26. âyetinde yer alan *وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا* ifadesindeki *يَوْمًا* kelimesinin *عَسِيرًا* ile nitelendirilmesi, o günün müşrikler için zorlu olduğunu anlatmak içindir. *عَلَى الْكَافِرِينَ* ifadesinin öne alınması ise sadece kâfirler için geçerli olduğunu belirtmek amacıyla yapılmıştır. Yani, o gün müminler için zor olmayacaktır. Dolayısıyla burada kasr-ı izafî sanatı bulunmaktadır.¹²⁸

3. Furkân sûresinin وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا *“Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi. (Ey insanlar!) Sizi birbiriniz için imtihan aracı kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin, hakkıyla görendir.”*¹²⁹ 20.âyetinde kasr sanatı bulunmaktadır. Nitekim burada, daha önceki peygamberlerin insanlık halleri, yani yemek yeme, içme ve insanlar arasında dolaşma gibi beşeri özellikleri dile getirilmiştir.¹³⁰ Böylece bu ifade,

¹²⁵ Furkân, 25/4.

¹²⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18/322-323.

¹²⁷ Furkân, 25/26

¹²⁸ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 19/11.

¹²⁹ Furkân, 25/20.

¹³⁰ Şevkani, *Fethu'l-kadîr el-Câmi' beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr*, 91-92; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, IV/121.

peygamberlerin de insanlar gibi sıradan özelliklere sahip olduğunu vurgularken, aynı zamanda onların bu özelliklerinin, Allah'ın mesajını tebliğ etme durumlarından bağımsız olmadığını belirtmektedir. Böylece, peygamberler, insani yönleriyle birlikte, ilahi bir görev üstlendikleri için özel bir yere sahip oldukları anlatılmaktadır.

4. Furkân sûresinin وَإِذَا رَأَوْكَ إِذْ يَنْجُوتُكَ إِلَّا هُزُواً أَلَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولاً “Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu?” 41. âyetinde yer alan إِلَّا هُزُواً ifadesinde kasr-ı izafî sanatı bulunmaktadır. Nitekim müşriklerin Peygamberi (s.a.v.) gördükleri zaman aldıkları tavır sadece onu alaya almakla sınırlandırılmıştır.¹³¹

3.1.5. Furkân Sûresinde Takdîm ve Te'hîr

Cümle içerisinde sonra gelmesi gereken bir lafzın mana itibariyle öne alınmasıdır. Tehir ise, takdîm'in zıddı olup lafzın önde gelmesi gerekirken mana cihetiyle sonra gelmesidir.¹³² Bilindiği üzere bir cümlenin bütün lafızlarını tek bir seferde söylemek mümkün değildir. Nitekim cümledeki bazı kelimeleri önce, bazılarını da sonra söylemek gerekir. Cümle yapısındaki kelime sıralamasının belirli bir düzen ve mantığa sahip olup bu düzenin tüm kelimeler arasında eşit bir üstünlüğe dayanmamaktadır. İster musned ve musnedun ileyhten oluşan cümleler olsun isterse hal, zarf, câr-mecrûr ve mef'ûlden oluşan cümleler olsun cümleyi oluşturan tüm kelimeler arasında üstünlük olmayıp aksine lafız olmaları münasebetiyle hepsi eşit durumda olup kendi aralarında öne geçme veya sonra gelebilirler.¹³³

¹³¹ Şevkani, *Fethu'l-kadîr el-Câmi` beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min `ilm'i-tefsîr*, IV/103.

¹³² Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî `ulumî'l-belâga el bedî ve'l-beyan ve'l-meânî*, 411-412; Meydânî, *el-Belâgatü'l-arabiyye ususuhâ ve `ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 350; Bolelli, *Belâgat*, 390.

¹³³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-`ulûm*, 219-224; Serdaroğlu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 65; Bolelli, *Belâgat*, 390.

3.1.5.1. Furkân Sûresinde Takdim ve Tehir Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَّةً أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا* “Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?”¹³⁴ 43. âyetinde yer alan *أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَّةً* ibaresinde takdim sanatı gerçekleşmiştir. Nitekim *أَرَأَيْتَ* fiili iki meful isteyen bir fiildir. Bu fiilin ikinci mefulü olan *إِلَهُهُ* kelimesi birinci meful olan *هَوِيَّةً* kelimesinin önüne geçmiştir.¹³⁵

2. Furkân sûresinin *الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ* “Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a kurulan Rahmân’dır. Sen bunu haberdar olana sor!”¹³⁶ 59. âyeti ile *لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا* “O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik.”¹³⁷ 48- 49. âyetlerinde de takdim ve tahir sanatı bulunmaktadır.¹³⁸

3.1.6. Furkân Sûresinde Îcâz Bi’l Hazf

Îcâz: Maksada uygun olmak şartıyla muhatabın düşüncelerini, duygularını veya bilgiyi mümkün olduğunca az kelime ile çokça manayı açık ve net bir şekilde ifade etmesidir.¹³⁹

¹³⁴ Furkân, 25/43.

¹³⁵ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fî ‘irâbi’l-Kur’an ve sarfihi ve beyânihi ma’a fevâ’id naḥviyye hâmm* (Beyrut: Daru’r-Raşid, 1995,) 10/24; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-tenvîr*, 19/35-36.

¹³⁶ Furkn, 25/59.

¹³⁷ Furkân, 25/48-49.

¹³⁸ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, IV/129; Sâfi, *el-Cedvel fî ‘irâbi’l-Kur’an ve sarfihi ve beyânihi ma’a fevâ’id naḥviyye hâmm*, 10/29.

¹³⁹ Subki, *‘Arûsu’l-efrâh fî şerhi telhîsi’l-miftâh* 1/575; Yıldırım, *Nesefî Tefsirinde Belâgat Uygulamaları*, 95; Hatîb el-Kavzîni, *et-telhis fî ‘ulûmi’l-belâga*, thk. Abdulhamit Hindavi (Beyrut: Daru’l-Kutûbi’l-‘İlmiyye, 2003), 54; Serdaroglu, *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*, 58; Carim, *el-Belağatü’l-vadîhâ*, 425;

3.1.6.1. Furkân Sûresinde İcâz Bi'l Hazf Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيُقَالُونَ جَبْرًا مَّخْبُورًا* “Fakat melekleri görecekları gün, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur. Eyvah! Biz Allah'ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız” diyecekler.”¹⁴⁰22. âyetinde hazf sanatı bulunmaktadır. Burada âyetin öncesinde bulunan *اذكر* kelimesi hazf edilmiştir. Nitekim bu âyetin takdiri *اذكر يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ* şeklinde olması gerekiyordu.¹⁴¹

2. Furkân sûresinin *فَقَدْ كَذَّبْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ* “(İlah edindikleriniz) söyledikleriniz konusunda sizi yalancı çıkardılar. Artık kendinizden azabı savmaya gücünüz yetmeyecek ve kendinize yardım da edemeyeceksiniz. Sizden kim de zulüm ve haksızlık ederse, ona büyük bir azap tattırırız.”¹⁴²19. âyetinde hazf sanatı bulunmaktadır. Nitekim âyet-i kerimede Allah'ın, kıyamet günü putlara tapan müşriklere hitap ederek “İşte taptığınız şeyler, söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar.” Burada, bu mabetlerin ve sahte ilahların, onlara tapınanları yalanladıkları belirtiliyor. Ayrıca, taptıkları şeylerin onları koruyamayacağına ve yardım edemeyeceğine vurgu yapılıyor. Devamında ise, “İçinizden zulmedenlere büyük bir azap tattıracağız!” ifadesiyle, adaletsizlik yapanların cezalandırılacağına dair bir uyarı yapılmakta. Bu bağlamda, *فَقَالَ اللَّهُ عِنْدَ* cümlesi, âyetler arasında gizli bir anlam katmanı oluşturmakta. Bu anlam, Allah'ın, bu mabetlerin ve taptıkları şeylerin onlara asla yardımcı olamayacağını ve onları yalanlayarak aklamayacaklarını belirtmektedir.¹⁴³

3. Furkân sûresinin *وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَنْخَذُوكَ إِلَّا هُرُوءًا ۖ أَلَيْسَ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا* “Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. “Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu?”¹⁴⁴ 41. âyete bakıldığında bazı kelimelerin hazf edildiği görülmektedir. Nitekim *أَلَيْسَ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا* “Bu, Allah'ın elçi olarak gönderdiği kişi mi?”

¹⁴⁰ Furkân, 25/22.

¹⁴¹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 24/70; Şevkani, *Fethu'l-kadîr el-Câmi' beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr*, IV/93.

¹⁴² Furkân, 25/19.

¹⁴³ Şevkani, *Fethu'l Kadîr el-Câmi' beyne fenney'i-rivaye ve'd-dirâye min 'ilmi-tefsîr*, IV/92.

¹⁴⁴ Furkân, 25/41

ifadesinden önce yer alan *أَوْ قَائِلِينَ أَهَذَا الَّذِي... وَقَالُوا* “Ya da şöyle demişlerdi: ‘Bu mu Allah’ın elçisi?’” Cümlesi hazf edilmiştir.¹⁴⁵

3.1.7. Furkân Sûresinde İdmar Makamında İzhar

Beliğ kelâmın üslûplarından biri olarak, anlatımda gözetilen bir fayda veya mananın zihne yerleşmesi amacıyla tercih edilen idmâr ve izhâr yöntemleri, idmâr makamında izhâr ya da izhâr makamında idmâr kullanımı, Kur’ân’ın benimsediği önemli üslûplardan biridir.¹⁴⁶

3.1.7.1. Furkân Sûresinde İdmar Makamında İzhar Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا* “Fakat melekleri görecekləri gün, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur. Eyvah! Biz Allah’ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız diyecekler.”¹⁴⁷ 22. âyetinde ki suçlular ifadesi, özel bir grubun niteliği olarak, idmâr makamında görünme amacıyla cinâyetlerinin belgelenmesi ve sevinç haberi almalarını engelleyen durumu muhataplarına bildirmeyi hedeflemekte, bu bağlamda davranış ve tutumlarına uygun düşen cezayı ilan etmektedir.¹⁴⁸ Dolayısıyla bu âyet-i kerimede idmar makamında izhar sanatı kullanılmıştır.

2. Furkân sûresinin *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا* “İnkâr edenler, Kur’ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz, Kur’ân’la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”¹⁴⁹ 32. âyetinde idmar makamında izhar sanatı bulunmaktadır. Nitekim bu âyette, Mekke müşriklerinin vahye yönelik itirazlarının yanı sıra başka bir husus da dikkat çekmektedir. Burada *وَقَالُوا* ifadesinin kullanılması beklenirken, Allah *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا* şeklinde bir karşılık vermiştir. Müşrikler, Kur’ân’ın gerçekten Allah’ın kelâmı olduğunu biliyorlardı; ancak bu gerçeği

¹⁴⁵ Şevkani, *Fethu’l-kadîr el-Câmi’beyne fenney’i-rivâye ve’-d-dirâye min ‘ilm’i-tefsîr*, IV/103.

¹⁴⁶ Abdurezzak Hüseyin Ahmed, *el-izhar fi makâmî’l-idmar fi’l-Kur’ân’ı-Kerîm*(mefhumuhu-eğrâduhu-inâyetu’l-mufessirin bih) (Riyad: Câmi’ât’u Melik’i-Su’ûd, 1436), 8.

¹⁴⁷ Furkân, 25/22.

¹⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 19.cüz, 7; Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, 24/70.

¹⁴⁹ Furkân, 25/32

açıkça kabul etmek yerine gizlemeyi tercih ettiler. Bu durum üzerine Allah, onların suçlarını açığa çıkararak onlara cevap vermiştir.¹⁵⁰

3. Furkân sûresinin *وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا* “O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir. O gün gerçek hükümlerlik Rahmân’ındır ve kâfirlere zorlu bir gün olacaktır.”¹⁵¹ 25 ve 26. Ayetlerinde İdmar makamında izhar sanatı kullanılmıştır. Nitekim 25. Ayetin başında yer alan yevm kelimesinin zikredilmesinden sonra 26. Ayetin devamında ise ikinci yevm kelimesinin tekrar edilmesi, gizli anlamı açığa çıkarmak için yapılmış olabilir. Her ne kadar her iki yevm kelimesi de aynı anlamı taşısa da, ikinci kez zamir kullanıldığında zamirin bağlı olduğu kelimenin uzak olması nedeniyle, ismin açık bir şekilde kullanılması tercih edilmiştir.¹⁵²

3.2. Furkân Sûresinde Beyân Sanatı

Bir Arap edebiyatı terimi olarak beyân, Söylenen her lafzın gerçek anlamda kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın, belirli kurallar çerçevesinde etkili bir anlatım sağlayan ve kişinin merâmını farklı söz ve üsluplarla ifade etmesine imkân tanıyan bir ilimdir. Teşbih, mecâz istiâre ve kinâye gibi kavramlar beyân ilminin temel konuları arasın da yer almaktadır.¹⁵³

3.2.1. Furkân Sûresinde Teşbih

Teşbih, beyân ilminde, bir kişinin belirli bir amaç doğrultusunda, benzetme edatı kullanarak ya da kullanmaksızın aralarındaki bir veya daha fazla vasıftan dolayı bir nesneyi, durumu veya kavramı başka bir şeye benzetmesini ifade eder.¹⁵⁴

¹⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 19/23; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, IV/123; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 19/23.

¹⁵¹ Furkân, 25/25-26

¹⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 19/9.

¹⁵³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 162; Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâtî l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*, 37; Fâdıl Hasan Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ 'İlm'ul-beyân ve'l-bedî* (Ürdün: Daru'l-Furkân, 2008), 9-12; Abdulfettâh Fuyûd Besyûnî, *'İlm'ul-beyân* (Kahire: Dâr'ul-Meâlimi's-Sekafiyye, 1997), 10-11; Bolelli, *Belâgat*, 33.

¹⁵⁴ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedî*, 219; Bedevî, *Mu'cemu'l-belâgati l-'arabiyye*, 296; İsa Güceyüz, *Temel Belâgat Terimlerinin Teşekkülü: Fesahat, Belâgat, Meânî, Beyân ve Bedî*

3.2.1.1. Teşbihin Unsurları

Teşbihin müşebbeh, teşbih edatı, müşebbehün bih ve vech-i şebah olmak üzere dört temel unsuru bulunmaktadır.¹⁵⁵

Benzeyen (Müşebbeh): Teşbihin ana unsurlarından olup bir şeye benzetilen demektir.¹⁵⁶

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün Bih): Teşbihin ana unsurlarından olup bir şeyin kendisine benzetilen kavram demektir. Vech-i şebahte kendisine benzetilen benzeyenden üstün durumda olması gerekmektedir.¹⁵⁷

Vech-i şebah: Müşebbeh ile Müşebbeh bih arasında ortak bir özellik olup benzeme yönü anlamına gelmektedir.¹⁵⁸

Teşbih edatı: Müşebbeh ve müşebbeh bih arasındaki oluşacak olan benzetmenin gerçekleşmesini sağlayan bir edattır.¹⁵⁹

3.2.1.2. Teşbih-i Belîğ

Bu teşbih türü olan teşbih-i belîğ, “müekked” ve “mücmel” türlerinin birleşiminden meydana gelen ve sadece benzeyen (müşebbeh) ve kendisine benzetilen (müşebbehün bihin) zikredildiği teşbih türüdür.¹⁶⁰

(Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020), 220; Bolelli, *Belâgat*, 34-35; Sara Çınar, *Arap Dili Ve Belâgatında Teşbih* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 17.

¹⁵⁵ ‘Atîk, *‘İlm’ul-beyân*, 64; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/162; Besyûnî, *‘İlm’ul-beyân*, 20; Bolelli, *Belâgat*, 35-36.

¹⁵⁶ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 355; Vehbe, *Mu’cemü’l-mustalahati’l-‘arabiyye*, 99; Carim, *el-Belağatü’l-vadîhâ*, 38; ‘Atîk, *‘İlm’ul-beyân*, 64-65; Besyûnî, *‘İlm’ul-beyân*, 20; Mayu, *el-Mu’in fi’l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 11-12; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/162-163; Bolelli, *Belâgat*, 35.

¹⁵⁷ Yahyâ B. Hamza el-‘Alevî, *et-Tirâzu’l-mütedammin*, thk. Abdulhamit Hındavi (Beyrut: mektebetul-‘asriyye, 2002), 1/137-138; Mayu, *el-Mu’in fi’l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 11-12; Vehbe, *Mu’cemü’l-mustalahati’l-‘arabiyye*, 99; Bolelli, *Belâgat*, 35-36; Carim, *el-belağatü’l-vadîhâ*, 38-39.

¹⁵⁸ Akkâvî, *elMu’cemu’l-mufasssal fi’ulûmi’l-belâga el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî*, 324; Carim, *el-belağatü’l-vadîhâ*, 38; Bolelli, *Belâgat*, 36; Yahya Yıldırım, *el-Keşşaf ve el-Bahrü’l-muhîr Tefsirlerinin Beyân ilmi Açısından Mukayesesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2022), 58.

¹⁵⁹ Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fi’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedî*, 236; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/163; Bolelli, *Belâgat*, 36; Yıldırım, *el-Keşşaf ve el-Bahrü’l-muhîr Tefsirlerinin Beyân ilmi Açısından Mukayesesi* 58.

¹⁶⁰ Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ ‘İlm’ul-beyân ve’l-bedî*, 56-58; Bolelli, *Belâgat*, 41; Yıldırım, *el-Keşşaf ve el-Bahrü’l-muhîr Tefsirlerinin Beyân ilmi Açısından Mukayesesi* 64.

3.2.1.3. Teşbih-i Temsîlî

Benzetme yönünün farklı birkaç unsurdan oluşan ve gerçeklikten ziyade hayal gücüne dayalı bir tasvirin oluşmasına “temsîlî teşbih”denilir.¹⁶¹

3.2.1.4. Furkân Sûresinde Bulunan Teşbih ve Çeşitlerine Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا* “ O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır”.¹⁶² 47. âyetinde yer alan *الَّيْلَ لِبَاسًا* ifadesinde teşbih-i belîğ sanatı kullanılmıştır. Beyzâvî (ö. 685/1286), bu teşbihi gecenin karanlığını örtme işlevi açısından elbiseye benzeterek açıklamıştır. Nitekim Burada teşbih edatı ve vech-i şebah yani benzetme yönü hazfedilmiştir. Bu tür teşbihlerde yani teşbih edatının ve benzetme yönünün zikredilmemesiyle meydana gelen teşbihlere, teşbih-i belîğ denilmektedir.¹⁶³

2. Furkân Sûresinin *وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا* “Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”¹⁶⁴23. âyetinde yer alan *هَبَاءً مَّنْثُورًا* “dağılmış toz gibi” ifadesinde teşbih edatı ve vech-i şebah yani benzetme unsurunun hazfedilerek gelmesinden ötürü teşbih-i belîğ sanatı kullanılmıştır.¹⁶⁵

3.2.2. Furkân Sûresinde Mecâz

Bir alaka ve karîne ile gerçek anlamı dışında kullanılan kelime veya terkibe mecâz denilmektedir.¹⁶⁶

¹⁶¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 346-347; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedî*, 234; Abbâs, *el-Belâğatu fununuhâ ve efnânuhâ 'İlm'ul-beyân ve'l-bedî*, 59-66; Meydânî, *el-Belâğatu'l-arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/186; 'Atîk, *'İlm'ul-beyân*, 86; Carim, *el-Belâğatü'l-vadîhâ*, 64-66; Bolelli, *Belâgat*, 55-56.

¹⁶² Furkân, 25/47.

¹⁶³ Sâfî, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'an ve şarfîhi ve beyânîhi ma'a fevâ'id naḥviyye hâmm*, 19/29; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/368; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, IV/126; Süleyman Gür, "Kâdî Beyzâvî Tefsirinde Teşbih Sanatı", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2014), 168.

¹⁶⁴ Furkân, 25/23.

¹⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/8; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/363.

¹⁶⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 358-361; Abbâs, *el-Belâğatu fununuhâ ve efnânuhâ 'İlm'ul-beyân ve'l-bedî*, 134-135; Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-belâğîyye ve tatavvuruḥâ*, 473,591-595; Mayu, *el-Mu'in fî'l-belâğa (beyân, bedî, meânî)*, 28; Bedevî, *Mu'cemu'l-belâğatî'l-'arabiyye*, 147; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/217-281; Elmas, *Osmanlı-Arap şairi şeyhülislâm ebussuûd*

3.2.2.1. Mecâzda Kullanılan Alaka ve Karîne Terimleri

Alaka: Gerçek anlam ile mecâzî anlam arasındaki bağı ifade eder. Mecâzî ifadenin, gerçek anlam ile nasıl ilişkilendirildiğini göstererek muhatabın mecâzî ifadeyi gerçek manasıyla anlamasına yardımcı olur.¹⁶⁷

Karîne: Kelimenin gerçek anlamının dışında kullanıldığını gösteren ipucu olup mecâzî anlamın anlaşılmasına yardımcı olan bir belirtidir.¹⁶⁸

3.2.2.2. İstiâre

Edebî bir sanat tekniği olup dilin zenginliğini ve derinliğini gösteren istiâre, sözlükte, “bir şeyi yerinden alarak başka bir yere koymak veya bir şeyden yararlanmak amacıyla birisinden ödünç almak” anlamına gelmektedir.¹⁶⁹ Edebî anlamı ise aralarında benzerlik ilgisi bulunan iki sözcükten birinin, diğerinin yerine kullanma sanatıdır.¹⁷⁰ Dolayısıyla kelimenin sözlük anlamıyla terim manası arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

3.2.2.2.1. İstiârenin Rükünleri

İstiare dört temel unsurdan oluşmaktadır. Söz konusu unsurlara aşağıda maddeler halinde yer verilmiştir.

efendi ve eseri Kasîde-i mîmiyye'nin beyân ilmi açısından tahlili, 69-70; Köseoğlu, *ebu Hayyân'ın el-Bahr'ul-muhît adlı eserinin beyân ilmi açısından tahlili*, 59.

¹⁶⁷ Vehbe, *Mu'cemü'l-mustalahati'l-'arabiyye*, 252; Bolelli, *Belâgat*, 83; Köseoğlu, *ebu Hayyân'ın el-Bahr'ul-muhît adlı eserinin beyân ilmi açısından tahlili*, 60.

¹⁶⁸ Vehbe, *Mu'cemü'l-mustalahati'l-'arabiyye*, 288; Meydânî, *el-Belâgatu'l-'arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/218; Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fî ulumi'l-belâga el bedî ve'l-beyan ve'l-meânî*, 620; Bolelli, *Belâgat*, 83.

¹⁶⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 369; Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fî 'ulûmi'l-belâga el bedî ve'l-beyan ve'l-meânî*, 90; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fî l-meânî ve l-beyânî ve l-bedî*, 258; Bolelli, *Belâgat*, 90; Şehmus Ülker-Mehmet Bağış, *Nahl Süresinde Belâgat Uygulamaları*, Mehmet Bağış (ed.), İlahiyat Yayınları, Ankara, 2021, 125-146.

¹⁷⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 369; Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fî ulumi'l-belâga el bedî ve'l-beyan ve'l-meânî*, 90-91; Meydânî, *el-Belâgatu'l-'arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/229-230; Mecdi Vehbe, Muhendis, Kamil, *Mu'cemü'l-mustalahati'l-'arabiyye* (Beyrut: Mektetebetu lubnan, 1984), 27-30; Abdülaziz 'Atîk, *İlm'ul-beyân* (Beyrût: Dâru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye, 1985), 167; Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tatavvuruhâ*, 82-104; Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ 'İlm'ul-beyân ve'l-bedî*, 163; Besyûnî, *İlm'ul-beyân*, 169; Tabâne Bedevî, *Mu'cemu'l-belâgati'l-'arabiyye* (Cidde: Dâru'l-Menâra, 1988), 462-469; Mayu, *el-Mu'in fî l-belâga (beyân, bedî, meânî)*, 38; Taftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, 239; Bolelli, *Belâgat*, 90-91.

- a.) **Müsteâr:** Müşebbehün bih'ten aktarılarak müşebbehte kullanılan lafız denilmektedir. Yani istiâre sanatında asıl anlamı dışında kullanılan lafızdır.
- b.) **Müsteâr minh:** Bir şeyin kendisine benzetilen müşebbehün bih olan kavramdır.
- c.) **Müsteâr leh:** Bir şeye benzetilen lafız yani müşebbeh anlamına gelmektedir.
- ç.) **Câmi':** Müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki benzerlik ilgisi anlamına gelmektedir.¹⁷¹

3.2.2.2.2. İstiâre-i Temsîliyye

Asıl mananın kastedilmesine engel olan bir karinenin bulunmasıyla beraber benzerlikten dolayı bir terkinin esas anlamının dışında kullanılmasıdır. Daha çok atasözlerinden oluşan bu istiâre “mürekkeb isti'âre” olarak da isimlendirilmektedir.¹⁷²

3.2.2.2.3. İstiâre-i Tasrihiyye

Müşebbehün bihin lafzı açıkça zikredilen ve müşebbehin hazfedildiği istiâredir. İstiâre-i musarraha olarak da bilinen bu istiâre türü Türkçe’de “açık istiâre” olarak da tanınmaktadır.¹⁷³

¹⁷¹ ‘Atîk, ‘İlm’ul-beyân, 175; Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalahâtî’l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*, 86; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ’ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/230; Mayu, *el-Mu’in fi’l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 40-41; Bolelli, *Belâgat*, 91-92; Musa Elmas, *Osmanlı-Arap şairi şeyhülislâm ebussuûd efendi ve eseri Kasîde-i mîmiyye’nin beyân ilmi açısından tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 77; Mustafa Köseoğlu, *ebu Hayyân’ın el-Bahr’ul-muhît adlı eserinin beyân ilmi açısından tahlili* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 82.

¹⁷² Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedi’*, 275; Akkâvî, *el-Mu’cemu’l-mufasssal fi’ulûmî’l-belâğa el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî*, 102; Mayu, *el-Mu’in fi’l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 46; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ’ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/265; ‘Atîk, *‘İlm’ul-beyân*, 192-193; Vehbe, *Mu’cemü’l-mustalahâtî’l-arabiyye*, 29; Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalahâtî’l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*, 94-95; Bedevî, *Mu’cemu’l-belâgati’l-arabiyye*, 647-652; Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ ‘İlm’ul-beyân ve’l-bedi’*, 198.

¹⁷³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, 373; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa fi’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedi’*; Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalahâtî’l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*, 93; Meydânî, *el-Belâgatu’l-arabiyye ususuhâ ve ’ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/242; Vehbe, *Mu’cemü’l-mustalahâtî’l-arabiyye*, 29; Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ ‘İlm’ul-beyân ve’l-bedi’*, 177; ‘Atîk, *‘İlm’ul-beyân*, 176; Bolelli, *Belâgat*, 92; Akkâvî, *elMu’cemu’l-mufasssal fi’ulûmî’l-belâğa el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî*, 105; Bedevî, *Mu’cemu’l-belâgati’l-arabiyye*, 339; Carim, *el-Belâgati’l-vadîhâ*, 133.

3.2.2.2.4. İstiâre-i Asliyye

İstiâre-i asliyye, istiâre yapılacak olan kelimenin câmid bir kelime olmasıdır.¹⁷⁴ Bu istiâre çeşidi de müşebbehun bihin zikredilmesiyle oluşmaktadır. Ancak müşebbehun bih olacak kelime câmid bir kelime olması gerekir.

3.2.2.2.5. İstiâre-i Tebeiyye

İstiâre-i tebe'iyye, istiâre yapılacak olan kelimenin müştak bir kelime olmasıdır.¹⁷⁵ Bu istiâre çeşidinde de müşebbehun bih zikredilmiştir. Ancak bu zikredilen müşebbehun bih bu sefer müştak yani türeyen bir kelimedenden oluşmaktadır.

3.2.2.3. Mecâz-ı Mürsel

Bir sözcüğün, benzetme amacı olmadan başka bir sözcüğün yerine kullanılmasına mecâz-ı mürsel denilmektedir. İstiarede olduğu gibi söz konusu mecâzda da hakîki mananın kastedilmesini engelleyen bir karinenin olması gerekmektedir.¹⁷⁶

3.2.2.4. Mecâz-ı Akli

Bir fiilin veya fiil mânasına gelen ismin bir alakadan ötürü gerçek failinden başkasına isnat edilmesidir.¹⁷⁷

3.2.2.5. Furkân Sûresinde Bulunan Mecâz ve Çeşitlerine Dair Örnekler

1. Furkan sûresinin 12. âyetinin başında yer alan إِذَا رَأَوْهُمْ “onları gördüğünde”¹⁷⁸ ifadesi, Arap belâgatinde derin anlamlar taşıyan bir üslup örneğidir. Burada cehennem ateşine “görme” özelliği atfedilmiş olsa da, ateşin aslında görme yeteneği olmadığı açıktır. Bu ifade, müşriklere yönelik bir uyarıyı güçlü

¹⁷⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 380; Bolelli, *Belâgat*, 105.

¹⁷⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 380; Bolelli, *Belâgat*, 105.

¹⁷⁶ Meydânî, *el-Belâgatu'l-'arabiyye ususuha ve 'ulûmuha ve funûnuha*, 2/271-288; Abbâs, *el-Belâgatu fununuha ve efnânuha* 'İlm'ul-beyân ve'l-bedi', 153-158; Carim, *el-Belâgatu'l-vadiha*, 201-203; 'Atîk, 'İlm'ul-beyân, 156-165; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyâni ve'l-bedi'*, 252; Bolelli, *Belâgat*, 144.

¹⁷⁷ Mayu, *el-Mu'in fi'l-belâga(beyân, bedî, meânî)*, 30; Bolelli, *Belâgat*, 160.

¹⁷⁸ Furkân, 25/12.

bir şekilde iletme için mecâz yoluyla kullanılmıştır. Belâgatte bu tür bir kullanım, istiâre-i temsîliyye sanatına işaret eder. Burada cehennem ateşi, o kadar etkili ve güçlü bir şekilde tasvir edilmiştir ki, sanki uzak mesafelerden dahi insanları görebilen ve onları cezalandırmak üzere hazır bekleyen bir varlık gibidir. Bu uzaklık, bazı tefsirlerde 500 yıllık bir mesafe olarak belirtilmiştir. Bu tasvirle cehennem azabının hem kaçınılmazlığı hem de şiddeti zihinde canlandırılmak istenmiştir. Bu âyette kullanılan istiâre sanatı, cehennem ateşinin kaçınılmaz azabını ve müşrikler için ne kadar yakın olduğunu daha etkili bir şekilde ifade etmek için başvurulmuş bir belâgat unsurudur. Ateşin “görme” yeteneği, onun azap verme gücünün vurgulanmasını sağlamak amacıyla mecâzi bir şekilde kullanılmıştır.¹⁷⁹ Bu ifadeyi incelediğimizde benzetilenin cehennem ateşi, benzeyenin ise görme yeteneği olan bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Yani, cehennem ateşi görme yeteneğiyle benzetilmiştir.

2. Furkan sûresinin 12. âyetinin devamında geçen *سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا وَ زَفِيرًا* “Onun öfkesini ve sesini işitirler.”¹⁸⁰ Şeklindeki âyet, Arap belâgatinde istiâre-i temsîliyye sanatının bir örneğidir. Burada cehennem ateşi, öfkeli bir insanın durumu ve sesiyle özdeşleştirilmiştir. Ayetteki *تَغِيْظٌ* (öfke) ve *زَفِيرٌ* (hiddetli nefes sesi), ateşin şiddetli halini betimlemek için kullanılmıştır. Bu bağlamda, ateşin kaynaması ve alevlenmesi, öfkeli bir insanın duygu ve tepkilerine benzetilmiştir. Belagatte bu tür bir anlatım, somut bir unsuru (ateş) soyut bir durumu (öfke) temsil etmek üzere kullanır ve okuyucunun zihninde daha etkili bir tasvir oluşturmayı amaçlar. Ateşin özellikleri (parlama, ses çıkarma) öfkenin yoğunluğunu ve etkisini tasvir etmek için bir araç hâline getirilmiştir. Bu şekilde, âyetteki mesaj hem anlam hem de hayal gücü açısından derinleştirilmiş olur.¹⁸¹

3. Furkân sûresinin *وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا* “Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”¹⁸²

¹⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/332-333; Şerif Râzî, *Telhis'ul beyân fî mecâzat-i el Kur'ân*, thk. Ali Mahmut Mukallid (Lübnan: Dar'ul-Mektebet-i el Hayat, 1983), 206.

¹⁸⁰ Furkân, 25/12.

¹⁸¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/332-333; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/256; Râzî, *Telhis'ul beyân fî mecâzat-i el Kur'ân*, 206.

¹⁸² Furkân, 25/23.

Şeklindeki 23.âyetinde, kâfirlerin ve küfürleri içinde yaptıkları amellerin durumu, hükümdarlarına karşı gelen, ona isyan eden bir topluluğun durumuna benzetilmiştir. Hükümdar onların mallarına yöneldiği, ellerindeki şeylere kastettiği ve hiçbir iz ya da eser bırakmadığı gibi Yüce Allah da kâfirlerin işledikleri tüm amalleri yok sayıp geçersiz hale getirecektir. Arap belâgatında güçlü bir temsilî istiâre olarak kullanılan bu anlatım, kâfirlerin inkârlarının gölgesinde amellerinin hiçbir değer taşımadığını ve bir karşılık bulmayacağını çarpıcı bir şekilde vurgulamaktadır. Bu ifadeyle, inkârın tüm amelleri boşa çıkaran yıkıcı etkisine dikkat çekilmiş, kâfirlerin dünya hayatında yaptıkları iyiliklerin ahiret nezdinde bir kıymet taşımadığı edebî bir üslupla dile getirilmiştir.¹⁸³

4. Furkân sûresinin *وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا* “Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.”¹⁸⁴ Şeklindeki 33. âyetinde yer alan *يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ* ifadesinde müşriklerin sorduğu sorular, hayal ürünleri olma açısından mesellere benzetilmiştir. Böylece bu ifade de istiâre-i tasrihiyye sanatı kullanılmıştır.¹⁸⁵

5. Furkân sûresinin *وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا* “O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik.”¹⁸⁶ 48. âyetinde yer alan *بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ* ifadesinde istiâre-i tasrihiyye sanatı bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah bu ifade de *يَدَيْ* “iki el” ifadesini herhangi bir şeyin önünde bulunan nesneyi betimleyebilmek için müsteâr olarak kullanmıştır. Yani müşebbehun bih ile yapılan bir istiâre bulunmaktadır.¹⁸⁷ Aslında bu ibarede müşebbehun bihin camid yani türemeyen bir isim oluşundan ötürü istiâre-i asliye çeşidini de içinde barındırmaktadır.

¹⁸³ Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'an ve şarfihi ve beyânihi ma'a fevâ'id nahviyye hâmmе*, 10/8.

¹⁸⁴ Furkân, 25/33.

¹⁸⁵ Mahmud Safi, *el-Cedvel fi I'rabi'l-Kur'an ve Sarfuhu ve Beyânuhu ma'a Fevaide Nahviyye Hamme* (Beyrut: Darü'r-Reşid, 1995), 10/17.

¹⁸⁶ Furkân, 25/48-49

¹⁸⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/368.

6. Furkân sûresinin وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا “Onlar, kendilerine Rabblerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler.”¹⁸⁸

73. Âyetinde yer alan صُمًّا وَعُمْيَانًا ifadesinde istiâre-i tasrihiyye sanatı kullanılarak müşriklerin uyarıları duyabilir ve görebilir durumda oldukları halde bilinçli bir şekilde uyarıları dikkate almayıp uyarılara karşı gafil ve kör bir tutum içerisinde olan kâfirler sağır ve körlere benzetilmiştir.¹⁸⁹

7. Furkân sûresinin تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا “Göğe burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir.”¹⁹⁰ 61. âyetinde yer alan سِرَاجًا ifadesinde sadece müşebbehun bih kelimesi zikredildiğinden ötürü istiâre-i tasrihiyye sanatı gerçekleşmiştir. Nitekim yıldızlar, geceyi aydınlatma işlevleri bakımından kandillere benzetilmiştir. Zira kandiller insanların karanlıkta yol bulmalarına vesile olduğu gibi, yıldızlar da gece karanlığında yollarını bulmalarına yardımcı olmaktadır.¹⁹¹

8. Furkân sûresinin إِذَا رَأَوْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا وَزَفِيرًا “Bu ateş onları uzak bir mesafeden görünce onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.”¹⁹² 12. Âyetinde daha önce istiâre konusunda burada istiâre-i temsîliyye sanatının olduğunu söylemiştik. Ancak bazı alimlere göre bu âyette mecâz-ı akli sanatı da vardır. Nitekim âyet-i Kerîme’yi incelediğimizde buradaki görme eyleminin ateşe atfedilmesi bir istiâre sanatı olmaktadır. Ancak görme eyleminin cehenneme atfedilmesi ile âyet-i Kerîme’de mecâz-ı akli sanatının da olduğu sonucuna varılmaktadır.¹⁹³

¹⁸⁸ Furkân, 25/73.

¹⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 19/80-81; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 4/327; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/372; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 19/80-81.

¹⁹⁰ Furkân, 25/61.

¹⁹¹ Râzî, *Telhis'ul beyân fi mecâzati'l-Kur'ân*, 212/213.

¹⁹² Furkân, 25/12.

¹⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 18/332-333; Kader Alagöz, *Furkân sûresi'nin beyân ilmi yönünden incelenmesi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 30.

9. Furkân sûresinin **الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا** “Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olanlar var ya; işte onlar konumları itibariyle daha kötü, tuttukları yol itibariyle daha sapıktırlar.”¹⁹⁴34. âyetinde yer alan **وَأَضَلُّ سَبِيلًا** ifadesinde mecâz-ı akli sanatı kullanılmıştır. Nitekim yol anlamına gelen **سَبِيلًا** kelimesinin aslında onların yani cehenneme sürüklenecek olanların içinde bulundukları bu yolun delalete (sapıklığa, kötü yola) sebebiyet verdiğini göstermektedir.¹⁹⁵

10. Furkân sûresinin **وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَجِجْراً مَحْجُوراً** “O, birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerinki tuzlu ve acı olan iki denizi saliverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır.”¹⁹⁶53. âyetinde yer alan **وَجِجْراً مَحْجُوراً** ibaresinde mecâz-ı mürsel sanatı kullanılmıştır. Nitekim iki suyun birbirine karışmasına engel olup fiziksel bir nesne olarak bilinen perde kelimesi burada mecâzî bir anlam taşıyarak soyut bir kavrama işaret etmektedir.¹⁹⁷

3.2.3. Furkân Sûresinde Kinâye

Bir ifadenin hem gerçek hem de mecâz anlamını düşündürecek biçiminde kullanılmasına kinâye denir.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Furkân, 25/34.

¹⁹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/24.

¹⁹⁶ Furkân, 25/53.

¹⁹⁷ Sâfi, *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ân ve şarfihi ve beyânihi ma'a fevâ'id naḥviyye hâmm*, 10/32-33; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/366.

¹⁹⁸ ‘Atîk, ‘*İlm’ul-beyân*, 203; Subki, ‘*Arûsu’l-efrâh fî şerhi telhîsi’l-miftâh* 2/206; Taftâzânî, *Muhtasaru’l-meânî*, 257; Hâşîmî, *Cevâhiru’l-belâga fî’l-meânî ve’l-beyâni ve’l-bedi*, 287; Meydânî, *el-Belâgatü’l-arabiyye ususuhâ ve’ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/135; Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalahâti’l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*, 568; Vehbe, *Mu’cemü’l-mustalahati’l-arabiyye*, 310; Abbâs, *el-Belâgatü fununuhâ ve efnânuhâ* ‘*İlm’ul-beyân ve’l-bedi*, 247; Akkâvî, *el Mu’cemu’l-mufasssal fî ulumi’l-belâga el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî*, 628; Mayu, *el-Mu’in fî’l-belâga(beyân, bedî, meânî)*, 55; Yıldırım, *el-Keşşaf ve el-Bahrü’l-Muhît Tefsirlerinin Beyân ilmi Açısından Mukayesesi* 379; Bolelli, *Belâgat*, 171.

3.2.3.1. et-Ta'rîz

Ta'rîz, zikredilen bir ifadeyle bağlamdan anlaşılan bir anlama işaret etmek, ima yoluyla bir duruma dikkat çekmek anlamına gelmektedir.¹⁹⁹

3.2.3.2. Furkân Sûresinde Bulunan Kinaye ve Çeşitlerine Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *وَيَوْمَ يَعَضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا* “O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!”²⁰⁰27. âyetini incelediğimizde cümlede pişmanlık yaşayan bir kişinin gösterebileceği davranışlar arasında başına vurmak, parmaklarını ısırmak, dizlerine vurmak ve yanaklarına tokat atmak gibi davranışlar görülebilir. Bu ise hasret ve pişmanlığın dehşetini veya özünde duyulan derin pişmanlığı gösteren sıfattan bir kinâye çeşididir.²⁰¹

2. Furkân sûresinin *وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا* “Sen, o ölümsüz ve daima diri olana (Allah’a) tevekkül et. O’nu her türlü övgüyle yücelterek tesbih et. Kullarının günahlarından hakkıyla haberdar olarak O yeter!”²⁰²58. âyetinde yer alan ifadesinde Allah’ın kullarının günahlarını bilmesinin ve buna bağlı olarak onları cezalandırması bu âyeti kerîmede müşrikler tarafından Peygamber’e (s.a.v) yapılan eziyetler karşısında ona bir teselli amacı taşımasıyla bir kinâye çeşidi olan ta’rîz sanatı bulunmaktadır.²⁰³

3. Furkân sûresinin *وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا* Onlar, “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve

¹⁹⁹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedi'*, 289; ‘Atîk, *’İlm’ul-beyân*, 219-221; Mayu, *el-Mu’in fi'l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 60; Akkâvî, *el-Mu’cemu'l-mufasssal fi ’ulûmi'l-belâga el bedî ve'l-beyân ve'l-meânî*, 383-384; Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ ’İlm’ul-beyân ve'l-bedî*, 259-260; Meydânî, *el-Belâgatu ’l-’arabiyye ususuâ ve ’ulûmuâ ve funûnuhâ*, 2/15,140-152; Matlûb, *Mu’cemu'l-mustalahâtî l-belâğiyye ve tatavvuruâ*, 379-382; Bedevî, *Mu’cemu'l-belâgati l-’arabiyye*, 418-420; Bolelli, *Belâgat*, 182.

²⁰⁰ Furkân : 25/27

²⁰¹ Râzî, *et-Tefsîrû l-Kebîr*, 24/75-76; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV,298; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 19/12.

²⁰² Furkân, 25/58.

²⁰³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 19/60.

bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle" diyenlerdir."²⁰⁴74. âyetinde yer alan فُرَّةَ أَعْيُنٍ ifadesinde kinâye sanatı bulunmaktadır. Nitekim vefalı eşler ve salih çocuklar istemek, aslında doğrudan bir gözdeki fiziksel parlaklık değil, daha derin bir manaya, yani insanın gönlünü ve ruhunu ferahlatacak, ona huzur verecek eş ve çocuklara duyulan isteği işaret ediyor. Dolayısıyla bu âyetteki kinâye sıfat üzerinden gerçekleşmektedir.²⁰⁵

4. Furkân sûresinin وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا "Onlar, kendilerine Rabblerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler."²⁰⁶73.âyetinde müşriklere yönelik ta'rîz sanatı bulunmaktadır. Nitekim müşrikler uydurdukları inançlara ve tanrılara kör ve sağır gibi bağlanmışlardır. Sadece kendi düşüncelerini duyar ve görürler; başka bir doğruya yönelmezler. Hiçbir doğruya ve aydınlığa ulaşamazlar. Dinlemeden, bakmadan ve düşünmeden kör bir şekilde bir yola sapmak, gaflet, körlük, taassup ve düşüncesizliktir. Rahmanın kullarına gelince, onlar bilinçli olarak inançlarını kabul ederler, Allah'ın âyetlerini doğru bilir ve görerek inanırlar. Onlar kör bir taassupla yola çıkmazlar. İnançları uğrunda gösterdikleri duygu ve gayret, akıl ve idrakte yapılan bir hamasettir.²⁰⁷

3.3. Furkân Sûresinde Bedî Sanatı

Bedî; söylenilen bir ifadenin lafız yönünden kusursuz, mana itibariyle ise akıl ve mantığa uygun oluşunun ve lafızların birbirleri ile uyum halinde olmasının esaslarını inceleyen ilim dalıdır.²⁰⁸ Başka bir ifadeyle bedî ilmi; kelime veya

²⁰⁴ Furkân, 25/74

²⁰⁵ Muhammet Ali es-Sâbunî, *el-İbdâ'ul beyânî fi'l-Kur'ân'il-'Azîm* (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2006), 226.

²⁰⁶ Furkân, 25/73

²⁰⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru's-Şurûk, 1972), V,19.cüz,41.

²⁰⁸ Taftâzânî, *Muhtasarı'l-meânî*, 265; Meydânî, *el-Belâgatü'l-arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/369; Vehbe, *Mu'cemü'l-mustalahati'l-'arabiyye*, 76; Bedevî, *Mu'cemü'l-belâgati'l-'arabiyye*, 67; Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahati'l-belâgiyye ve tatavvuruhâ*, 222; Mayu, *el-Mu'in fi'l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 77; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedi*, 298; Besyûnî, *'İlm'ul-beyân*, 157; Bolelli, *Belâgat*, 405; Yıldırım, *Nesefî Tefsirinde Belagat Uygulamaları*, 144; Yaşar Seracettin Baytar, "Arap Edebiyatında Mana İle İlgili Güzel Söz Sanatları", *Diyanet İlmi* 51/1 (2015), 103; Kamuran Oktay, *Kur'ân'ı*

kelime gruplarının bir araya gelerek oluşturduğu ifadelerin güzelleştirilmesiyle ilgili kuralları ele alır. Bu ilim, edebî sanatları; manâyla ilgili sanatlar ve lafızla ilgili sanatlar olmak üzere iki başlık altında inceler.²⁰⁹

3.3.1. Muhassinât-ı Lafziyye

Dilin estetik ve etkileyici bir şekilde kullanılarak metne zenginlik ve güzellik katmasına, okuyucunun dikkatini çekmesini sağlayan edebî sanatlara “muhassinât-ı lafziyye” denilmektedir. Söylenen sözü lafız yönünden güzelleştirmek amacıyla kullanılan bu sanatlar; cinâs, iktibâs, ‘akd, tazmîn, secî ve reddü’l-acüz ale’s-sadr gibi türlerden oluşur.²¹⁰

3.3.1.1. Furkân Sûresinde Cinâs

Lügat anlamında cinâs sözcüğü, iki şeyin birbirine benzemesini ifade ederken, edebîyat dünyasında ise bu terim, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder.²¹¹

3.3.1.2. Cinâs-ı Tam

Tam cinâs, aralarında cinâs bulunan kelimelerin harfleri, harekeleri, türleri (nevî), sayıları ve dizilişleri açısından birbirleriyle tamamen uyumlu olmasıyla oluşur. Bu dört özelliğe vücûh-i erba’a (dört yönlü benzerlik) denir.²¹²

Kerim’de Bedî ‘İlmi (Yasin Sûresi Örneği) (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 13.

²⁰⁹ Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/369; Vehbe, *Mu’cemü’l-mustalahati’l-‘arabiyye*, 76; Bolelli, *Belâgat*, 405.

²¹⁰ Akkâvî, *el-Mu’cemu’l-mufasssal fî ‘ulûmi’l-belâga el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî*, 257; Mayu, *el-Mu’in fî’l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 78-79; Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/369; Bolelli, *Belâgat*, 405-406.

²¹¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 429; Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/485-486; ‘Atîk, *‘İlm’ul-beyân*, 195-196; Subkî, *‘Arûsu’l-efrâh fî şerhi telhîsi’l-miftâh* 2/282-283; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fî’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedî*, 325; Bolelli, *Belâgat*, 406; Yakup Eroğlu, *Arap Belâgatında Kinâye ve İsti’âre* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 17.

²¹² Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 429; Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/487-488; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fî’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedî*, 325; Akkâvî, *el-Mu’cemu’l-mufasssal fî ‘ulûmi’l-belâga el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî*, 474; Carim, *el-Belâgatü’l-vadîhâ*, 470; Bolelli, *Belâgat*, 407.

3.3.1.3. Cinâs-ı Gayr-ı Tam

Tam cinâsta bulunan vücûh-i erba'a olarak adlandırılan dört benzerlikten herhangi birinin eksik olması durumunda oluşan cinâs çeşidine gayrı tam (nâkıs) cinâs denilmektedir.²¹³

3.3.1.4. Cinâs-ı İştikâk

Cinâsı meydana getiren kelimelerin hem mana hem de kök harfleri açısından ilişki bulunmasıdır.²¹⁴

3.3.1.5. Furkân Sûresinde Bulunan Cinâs ve Çeşitlerine Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ* ضَرّاً وَلَا نَفْعاً وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتاً وَلَا حَيَوةً وَلَا نُشُوراً *“(İnkâr edenler), Allah'ı bırakıp hiçbir şey yaratmayan ve zaten kendileri yaratılmış olan, üstelik kendilerine fayda ve zararları dokunmayan, öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.”*²¹⁵ 3. âyetinde yer alan *يَخْلُقُونَ – يُخْلَقُونَ* ifadesinde Harekelerin farklı oluşundan ötürü muharref olarak adlandırılan cinâs-ı nâkıs sanatı bulunmaktadır.²¹⁶

2. Furkân sûresinin *وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيراً* *“Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi. (Ey insanlar!) Sizi birbiriniz için imtihan aracı kıldık. (Bakalım) sabredek misiniz? Rabbin, hakkıyla görendir.”*²¹⁷ 20. âyetinde yer alan *أَرْسَلْنَا – مُرْسَلِينَ* ifadelerinde kelimelerin hem mana açısından hem de kök yönünden birbirleriyle ilişkili olmalarından ötürü kelimeler arasında cinâs-ı iştikak sanatı gerçekleşmiştir. Aynı âyetin devamında bulunan *تَصْبِرُونَ – بَصِيراً* ibrelerinde ise bazı harflerin takdim ve bazı harflerin ise tehir

²¹³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 429; Meydânî, *el-Belâgatü'l-arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/492; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedi'*, 326; Carim, *el-Belağatü'l-vadîhâ*, 470; Bolelli, *Belâgat*, 416.

²¹⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 430; Meydânî, *el-Belâgatü'l-'arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/498; Bolelli, *Belâgat*, 428.

²¹⁵ Furkân, 25/3.

²¹⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/358.

²¹⁷ Furkân, 25/20.

edilmesinden ötürü cinâs-ı nakıs olarak bilinen cinâs-ı kalb çeşitlerinden olan cinâs-ı kalb-i ba‘z sanatı bulunmaktadır.²¹⁸

3. Furkân sûresinin *يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيُقَالُونَ جَبْرًا مَّحْجُورًا* “Fakat melekleri görecekları gün, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur. “Eyyvah! Biz Allah’ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız diyecekler.”²¹⁹ 22.âyetinde yer alan *جَبْرًا - مَّحْجُورًا* ifadesindeki kelimeler arasında kök harflerinin aynı olmasından dolayı cinâs-ı iştikak sanatı bulunmaktadır.²²⁰

3.3.1.6. Furkân Sûresinde Tıbâk

Tıbak, lügatte bir şeyi başka bir şeye uygun hale getirme, iki nesneyi birbirine eşitleme veya aynı hizaya getirme anlamlarına gelirken,²²¹ Istılahta ise hakikat olsun ya da mecâz olsun, zıt iki anlamı aynı ifadede zikretmektir. Yani metinde birbirine karşıt iki kavramın bir arada kullanılmasıdır.²²²

3.3.1.6.1. Furkân Sûresinde Bulunan Tıbâk Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin *وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ* “(İnkâr edenler), Allah’ı bırakıp hiçbir şey yaratmayan ve zaten kendileri yaratılmış olan, üstelik kendilerine fayda ve zararları dokunmayan, öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.”²²³ 3. âyetinde yer alan *ضَرًّا - نَفْعًا* ve *مَوْتًا - حَيَوةً*

²¹⁸ Sâbûnî, Safvetü’t-tefâsir, 2/359.

²¹⁹ Furkân, 25/22.

²²⁰ Sâbûnî, Safvetü’t-tefâsir, 2/363.

²²¹ Meydânî, el-Belâgatü’l-‘arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ, 2/377; Bolelli, Belâgat, 469; Eroğlu, Arap Belâgatında Kinâye ve İsti’âre, 14.

²²² Sekkâkî, Miftâhu’l-‘ulûm, 423; Mayu, el-Mu’in fi’l-belâğa (beyân, bedî, meânî), 115; Akkâvî, elMu’cemu’l-mufasssal fi ulumi’l-belâga el bedî ve’l-beyan ve’l-meânî, 596-597; Meydânî, el-Belâgatü’l-‘arabiyye ususuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ, 2/377-378; Hâşîmî, Cevâhiru’l-belâga fi’l-meânî ve’l-beyânî ve’l-bedî, 303; Vehbe, Mu’cemü’l-mustalahati’l-‘arabiyye, 232; Abbâs, el-Belâgatü fununuhâ ve efnânuhâ ‘İlm’ul-beyân ve’l-bedî, 279; Bedevî, Mu’cemu’l-belâgati’l-‘arabiyye, 367; Matlûb, Mu’cemu’l-mustalahati’l-belâğiyye ve tatavvuruhâ, 368,522; Subkî, ‘Arûsu’l-efrâh fi şerhi telhîsi’l-miftâh 2/225; Bolelli, Belâgat, 469.

²²³ Furkân, 25/3.

ifadelerinin anlam açısından birbirleri ile zıt kavramalar olmalarına rağmen aynı cümlede kullanıldıkları için tıbâk sanatı meydana gelmiştir.²²⁴

2. Furkân sûresinin وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا “Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.”²²⁵ 64. âyetinde yer alan سُجَّدًا “Secde ederek” ve قِيَامًا “ayakta durarak” anlamlarına gelen iki zıt ifadenin aynı cümle içerisinde gelmeleri ile bu kelimeler arasında tıbâk sanatı gerçekleşmiştir.²²⁶

3. Furkân sûresinin وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”²²⁷ 67. âyetinde yer alan يُسْرِفُوا - يَقْتُرُوا kelimeleri arasında yukarda bulunan her iki örnekte anlatılan sebepler doğrultusunda da tıbâk sanatı bulunmaktadır.²²⁸

3.3.1.7. Furkân Sûresinde İltifât

İltifât, sözlük anlamı itibarıyla yüzünü bir yerden başka yöne çevirmek olarak tanımlanır. Ancak bir edebî terim olarak bu kelime, özellikle şiir ya da kısa metinlerde anlatımı daha etkileyici kılmak amacıyla kişi, zaman ve üslup değişiklikleri yapma tekniğini ifade eder.²²⁹ Bu yöntem, metnin anlam derinliğini artırmak ve okuyucunun ilgisini çekmek için kullanılır.

3.3.1.7.1. Furkân Sûresinde Bulunan İltifât Üslubuna Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ دَلِيلًا “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sabit kıları. Sonra biz güneşi gölgeye delil kıldık.”²³⁰ ile ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا “Sonra onu

²²⁴ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, 2/358.

²²⁵ Furkân, 25/64.

²²⁶ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, 2/372.

²²⁷ Furkân, 25/67.

²²⁸ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, 2/372.

²²⁹ Meydânî, el-Belâgatü'l-'arabiyye ususu'hâ ve 'ulûmu'hâ ve funûnu'hâ, 483.

²³⁰ Furkân, 25/45.

kendimize yavaş yavaş çektik.”²³¹ Âyetlerinin كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ifadesinde gaib zamiri kullanılırken ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ifadesinde ise çoğul birinci şahıs zamiri kullanılmış ve iltifât sanatı gerçekleştirilmiştir.²³²

3.3.2. Muhassinât-ı Maneviyye

Söylenilen bir sözü mana açısından etkisini artırmak için kullanılan çeşitli dil ve anlatım teknikleri olup okuyucunun metni daha dikkatli bir şekilde anlamasını sağlayan edebî sözler anlamına gelir. Bu edebî sanatlar ise; tevriye, tıbâk, mükâbele, mübalağa mürâ’âtü’n-nazîr, istihdâm, cem’, tefrîk, taksîm, te’kidü’l-medh bimâ yüşbhü’z-zemm, te’kidü’z-zemm bimâ yüşbihü’l-medh, hüsnü’t-tâ’lîl, i’tlâf, üslûb’l-hakîm, hüsnü’l-ibtidâ ve hüsnü’l-intihâ kısımlarından oluşmaktadır.²³³

3.3.2.1. Furkân Sûresinde Mukabele

Mukâbele, aynı ifadede iki veya daha fazla birbiriyle uyumlu unsuru zikrettikten sonra sırayla onların zıtlarına yer vermektir.²³⁴

3.3.2.1.1. Furkân Sûresinde Bulunan Mukabele Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا “O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır.”²³⁵ 47. âyetinde yer alan وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا ifadesinde birbiriyle ilişkili اللَّيْل ve النَّوْم kavramlarına yer verilmiştir. Zira gecenin uyku zamanı olması sebebiyle gece ile uyku arasında yakın bir ilişki vardır. Daha sonra sırasıyla söz konusu iki kavramın karşıtı olan النَّهَار ve نُشُور kelimelerine yer

²³¹ Furkân, 25/46.

²³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 19/41-42.

²³³ Mayu, *el-Mu’in fi l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 78-79; Abbâs, *el-Belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ ‘İlm’ul-beyân ve l-bedî*, 276,279-298; Meydânî, *el-Belâgatu l-arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/373; Hâşimî, *Cevâhiru l-belâga fi l-meânî ve l-beyânî ve l-bedî*, 300; Bolelli, *Belâgat*, 405.

²³⁴ Sekkâkî, *Miftâhu l-’ulûm*, 424; Subkî, *‘Arûsu l-efrâh fi şerhi telhîsi l-miftâh* 2/231; Meydânî, *el-Belâgatu l-’arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ*, 2/378; Hâşimî, *Cevâhiru l-belâga fi l-meânî ve l-beyânî ve l-bedî*, 304; Mayu, *el-Mu’in fi l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*, 118; Akkâvî, *el-Mu’cemu l-mufasssal fi ’ulûmi l-belâga el bedî ve l-beyân ve l-meânî*, 655; Bolelli, *Belâgat*, 48.

²³⁵ Furkân, 25/47.

verilmiş ve böylece mukâbele sanatı uygulanmıştır.²³⁶ Dolayısıyla her dört kelime de gruplar şeklinde birbirleri ile zıt olarak verildiğinden ötürü bu âyette mukabele sanatı gerçekleşmiştir.

2. Furkân sûresinin وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَجِجْراً مَحْجُوراً “O, birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerinki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır.”²³⁷ 53. âyetinde yer alan عَذْبٌ - فُرَاتٌ ve أُجَاجٌ - مِلْحٌ ifadelerinde birbiriyle ilişkili عَذْبٌ ve فُرَاتٌ kavramlarına yer verilmiştir. Zira verilen her iki kelimenin mana olarak tatlı ve susuzluğu gideren anlamlarına geldiklerinden ötürü birbirleri arasında yakın bir ilişki vardır. Daha sonra sırasıyla söz konusu iki kavramın karşıtı olan أُجَاجٌ ve مِلْحٌ kelimelerine yer verilmiş ve böylece mukâbele sanatı uygulanmıştır.²³⁸

3.3.2.2. Furkân Sûresinde Mübalağa

Mantığın sınırlarını zorlayacak biçimde bir şeyi olduğundan daha büyük veya daha önemli bir şekilde göstermektir. Bu edebî sanata anlatılanı vurgulamak, muhatabı etkilemek ve anlatımı daha çarpıcı ve canlı hale getirmek gibi amaçlarla başvurulmaktadır.²³⁹

3.3.2.2.1. Furkân Sûresinde Bulunan Mübalağa Sanatına Dair Örnekler

1. Furkân sûresinin الَّذِينَ يُخْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا “Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olanlar var ya; işte onlar konumları itibarıyla daha kötü, tuttukları yol itibarıyla daha sapıktırlar.”²⁴⁰ 34. âyetinde yer alan وَأَضَلُّ ifadesini incelediğimizde ismi tafdil vezninde gelerek ifadeyi vurguladığını görülmektedir.

²³⁶ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, 2/365,368.

²³⁷ Furkân, 25/53.

²³⁸ Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, 2/366,368.

²³⁹ Meydânî, el-Belâgatü'l-'arabiyye ususuha ve 'ulûmuha ve funûnuha, 2/450; İsmail Durmuş, "Mübalağa", TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/424-426.

²⁴⁰ Furkân, 25/34.

Dolayısıyla وَأَصْلُ ifadesinden yola çıkarak bu âyette mübalağa sanatının kullanıldığı sonucuna varabiliriz.²⁴¹

2. Furkân sûresinin وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا 48. âyetinde yer alan ve temiz su / temizleyici su anlamına gelen طَهُورًا ifadesinin mübalağa sigasından gelmiştir. Böylece kelime anlamı temiz su manasından ziyade temiz su ile beraber temizleyici su manasını taşımaktadır. Sonuç olarak bu cümlede mübalağa sanatının kullanılmış olduğunu anlamaktayız.²⁴³

²⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/24.

²⁴² Furkân, 25/48-49.

²⁴³ Kurtubi, *el-Câmi 'li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 422; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 2/366.

SONUÇ

Furkân sûresi, anlatılmak istenen mesajların etkili bir şekilde ifade edilebilmesi için belâgat ilminin inceliklerini ustalıkla kullanmaktadır. Belâgat terimleri ile ifade edilen mesajlar net bir biçimde iletilmiş ve okuyucuyu derin düşüncelere sevk etmiştir. Özellikle, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında olduğu gibi, Furkân sûresi'nde yer alan belâgat unsurları, Arap dili ve Edebiyatına büyük bir zenginlik katmıştır. Hem edebî metinlerde hem de Kur'ân'da kullanılan bu terimler, mesajların daha açık ve anlaşılır olmasını sağlamış, aynı zamanda konuşma diline de uyarlanarak etkili bir iletişimin kurulmasına olanak tanımıştır. Kısaca belâgat ilmi açısından incelenen Furkân sûresi, dilin gücünü ve söz sanatlarının etkili kullanımını örnekleyen önemli bir sûredir. Bu sûre, sadece dilsel açıdan değil, aynı zamanda dinleyiciler üzerinde bıraktığı derin etki bakımından da dikkat çekicidir. Belâgat unsurlarının ve dilsel becerilerin başarılı bir şekilde kullanıldığı Furkân sûresi, etkileyici bir dil kullanımıyla söz sanatlarının zirveye ulaştığı bir sûre olarak değerlendirilebilir. Furkân sûresi'nde yer alan belâgat terimlerinin incelendiği bu çalışmada, Arap dilindeki belâgat sanatlarının Kur'ân'ın dilsel gücü ve estetik derinliğiyle nasıl bir bütünlük oluşturduğunu görmek mümkündür. Özellikle Kur'ân'ın dilindeki belâgat sanatlarının, sadece anlam iletmeyi değil, aynı zamanda düşünsel ve ahlakî mesajların daha etkili bir şekilde aktarılmasını sağladığı vurgulanmıştır.

Furkan suresinde belâgat uygulamaları üzerine yapılan bu çalışma, belâgat ilmine önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir. Bu sure, Arapçanın estetik ve etkili kullanımının en bariz örneklerinden birini teşkil etmekte olup, dilin anlam ve ifade gücünü artıran belâgat tekniklerini barındırmaktadır. Çalışma, Furkan suresindeki belâgat unsurlarının, özellikle mecâz, istiâre, kinâye, bedî, cinâs, istifhâm, nidâ vb. unsurlarının nasıl işlediğini ve bu unsurların metnin anlamını nasıl derinleştirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Furkan suresindeki dilsel çeşitlilik, ifadelerin zenginliğini artırmış ve mesajın daha güçlü bir şekilde iletilmesini sağlamıştır. Belagât ilmi açısından, bu suredeki hitap biçimleri, Kur'ân'ın ahlaki ve toplumsal mesajlarını etkili bir biçimde iletmek için kullanılan dil tekniklerinin örnekleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, suredeki belâgat unsurlarının, yalnızca estetik bir amaç taşımanın ötesinde, okuyucu

üzerinde düşündürücü ve ikna edici bir etki ettiği görülmüştür. Sonuç olarak, Furkan suresi, belâgat ilminin kuramsal çerçevesine somut ve anlamlı katkılar sunarak, Arap edebiyatında ve Kur'ân'ın tefsirinde belâgatın nasıl işlediğine dair derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışma, Furkan suresindeki belâgat uygulamalarının dilbilimsel ve anlam bilimsel açıdan ne denli önemli olduğunu ve bu unsurların Kur'ân'ın mesajını daha etkili bir şekilde iletme noktasındaki katkılarını ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

- Abbâs, Fâdıl Hasan. *el-belâgatu fununuhâ ve efnânuhâ ilmu'l-beyân ve'l-bedî*. Ürdün: Daru'l-furkân, 11. Basım, 2008.
- Acar, Mustafa. *Furkan Suresinin Kıraatler Açısından İncelenmesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Akkâvî, İn'am Fevvâl *el Mucemu'l-mufasssal fî ulumi'l-belâga el bedî ve'l-beyan ve'l-meânî*. Lübnan: Daru'l-kutub'il-ilmiyye, 2. Basım, 1996.
- Alagöz, Kader. *Furkân sûresinin beyân ilmi yönünden incelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Atık, Abdulaziz. *İlmu'l-Meânî*. Beyrut-Lübnan: Daru Nehdet'ul-Arabiyye, 1. Basım, 2009.
- 'Atık, Abdülaziz *İlmu'l-beyân*. Beyrût: Dârü'n-nehdâti'l-arabiyye, 1985.
- Baytar, Yaşar Seracettin. "Arap Edebiyatında Mana İle İlgili Güzel Söz Sanatları". *Diyanet İlmi* 51/1 (2015), 101-118.
- Bedevî, Tabâne. *Mu'cemu'l-belâgati'l-'arabiyye*. Cidde: Dâru'l-menâra, 3. Basım, 1988.
- Bekrî, Şeyh Emîn *el-belâgatu'l-arabiyye fî sevbiha'l-cedîd 'ilmu'l-meânî*. 1. Beyrut: Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn, 1999.
- Besyûnî, Abdulfettâh Fuyûd. *İlmu'l-beyân*. Kahire: Dâr'ul-meâlimi's-sekafiyye, 1997.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-şîrâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 4. Beyrut: Dar'u ihyâi't-turasi'l-arabi, bilgegil, M.Kaya. *Edebiyat Bilgi Ve Teorileri(Belagat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat(Beyân-Me'âni-Bedî İlimleri)Arap Edebiyatı*. İstanbul: M.Ü.İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2020.
- Çakır, Erkan. *Vahye İtirazlar (Furkan Suresi Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Carim, Mustafa Emin Ali. *el-belağatü'l-vadîhâ*. ed. İlyas Kaplan, İstanbul: Şifa, 2022.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr usulü ('İlmu usûli't-tefsir)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım evi, 1971.
- Çınar, Sara. *Arap Dili Ve Belâgatında Teşbih*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018.
- Demirel, Cumhuriyet. "Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî". *Diyanet İlmi Dergi* 53/4 (2017), 35-54.

- Durmuş, İsmail. "Tenâfür". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/439-441. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Durmuş, İsmail. "Mübalağa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/424-426. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddel, Rağıb el-İsfahânî. *Mu'cem Müfredât Elfâzu'l Kur'ân*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- el- Meydani, Abdurrahman Hasan Habenneke. *Mearicu't-tefekür*. Dımask: Daru'l-Kelam, 2000.
- el-‘Alevî, Yahyâ B. Hamza. *et-Tırâzu'l-Mütedammin*. thk. Abdulhamit Hindavi. 1. Beyrut: mektebetul-asriyye, 1. Basım, 2002.
- el-Ferâhîdî, Halîl b.Ahmed. *Kitâbu'l-‘Ayn*. thk. Abdulhamîd el-Hendâvî. IV I. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, I. Basım, 2003.
- el-Hûlî, Emin. *Arap-İslâm Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*. çev. Emrullah İşler-Mehmet Hakkı Suçin. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 1. Basım, 2006.
- el-Kavzînî, Hatîb. *et-telhîs fî ‘ulûmi'l-belâga*. thk. Abdulhamit Hindavi. Beyrut: Daru'l-kutûbi'l-‘ilmiyye, 2. Basım, 2003.
- el-Kazvînî, Hatîb. *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâga*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2013.
- Elmas, Musa. *Osmanlı-Arap şairi şeyhülislâm ebussuûd efendi ve eseri Kasîde-i mîmiyye'nin beyân ilmi açısından tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Eroğlu, Yakup. *Arap Belâğatında Kinâye ve İsti'âre*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- es-Sâbunî, Muhammet Ali. *el İbda'ul beyânî fî'l-Kur'anil 'azîm*. Beyrut: Mektebetü'l-‘asriyye, 1. Basım, 2006.
- es-Suyûtî, Hafız Celâluddin. *Kur'an Surelerinin Sıralanışındaki Sırlar*. çev. Mustafa Karakoç. thk. Abdülkadir Ahmed Ata. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Eyyub b. Musa el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ. *Külliyat*. thk. Adnan Derviş-Muhammed Mısrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 2. Basım, 2011.
- Fadıl Hasan, Abbâs. *el-belâğa fûnûnüihâ ve efnânüihâ ‘ilmü'l-meânî*. Ürdün: Dar'ul-furkan, 1985.
- Filinte, Handan. *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşâsı*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Güceyüz, İsa. *Temel Belâgat Terimlerinin Teşekkülü: Fesahat, Belâgat, Meânî, Beyân Ve Bedî'*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- Gür, Süleyman. "Kâdî Beyzâvî Tefsirinde Teşbih Sanatı". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2014), 153-182.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.

- Hâşimî, Seyyîd Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*. thk. Yusuf es-Samîlî. Beyrût: Mektebet'ul-'asriyye, 1999.
- Hüseyn Ahmed, Abdurezzak. *el-izhar fi makâmi'l-idmar fi'l-Kur'ân'ı-kerim(mefhumuhu-eğrâduhu-inayetu'l- mufessirin bih)*. Riyad: Câmi'ât'u melik'i-su'ûd, 1436.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. Tunus Tunus Yayın evi 1984.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-arab*, Beyrut, 1956, VIII, 419.
- İşık, Emin. "Furkân Sûresi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/221-222. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Japarakunov, Belek. *Muhammed İzzet Derveze'nin "Asru'n-Nebi Ve Siretu'r-Resul" Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kazvînî, Hatîb. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. Beyrut: Dâr'u ihyâi'l-'ulûm, 1998.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat". *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 31/(2022 Aralık), 1115-1128.
- Köseoğlu, Mustafa. *Ebu Hayyân'ın el-Bahr'ul-muhît adlı eserinin beyân ilmi açısından tahlili*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. II. Kahire: Daru'l-kitabi'l-arabi, 1967.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l Kur'ân*. 5.cilt. Beyrut: Daru's-şurûk, 1972.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-belâğîyye ve tatavvuruhâ*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 2. Basım, 1996.
- Mayu, Kadri. *el-Mu'in fi'l-belâğa(beyân, bedî, meânî)*. Lübnan: Alemü'l Kutub, 2000.
- Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub, Feyrûzâbâdî. *Kamusu'l Muhit*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'salî. II. Beyrut Daru İhya Turasu'l Arabî-Müessetü Tarihu'l Arabî, 1. Basım, 1997.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *el-belâgatu'l-arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ*. Dimeşk: Dâr'u'l-kalem, 1996.
- Oktay, Kamuran. *Kur'ân'ı Kerim'de Bedî' İlmi (Yasin Suresi Örneği)*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Râzî, Fahreddin *et-tefsirü'l kebîr*. Beyrut: Dar'u İhya'u-turâsu'l-arabî, 3. Basım, XII.
- Râzî, Şerif. *Telhis'ul beyân fi mecâzat-i el Kur'ân*. thk. Ali Mahmut Mukallid. Lübnan: Dar'u-l mektebet-i el hayat, 1983.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't Tefâsir*. 2. Beyrut: Daru'l Kur'an-ı Kerim, 1981.
- Sâfî, Mahmûd. *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ân ve şarfîhi ve beyânihi ma'a fevâ'id nahviyye hâmmе*. Beyrut: Daru'r-Raşid-Müessetu'l-İmân 3. Basım, 1995.

- Safi, Mahmud *el-Cedvel fi l'rabi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu ma'a Fevaide Nahviyye Hamme*. 16 9. Beyrut: Darü'r-Reşid, 3. Basım, 1995.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kub Yusuf b. Ebû Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-ulûm*. thk. Naîm Zerzûr. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 2. Basım, 1987.
- Şensoy, Sedat. "Hatîb el-Kazvînî'de Fesâhat ve Belâgat Kavramları". *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 17 (2007), 25-47.
- Serdaroğlu, Mehmet Zeki. *Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenney'i-rivâye ve'd-dirâye min 'ilm'i-tefsîr*. thk. Abdurrahman 'umeyre. Beyrut: Dar'u ihya'u-turâsu'l-arabî, 1988.
- Seyyid Şerif, Cürcanî. *Ta'rifat*. thk. Abdurrahman Mara'salî. Beyrut: Darun-Nefâis, 2. Basım, 2007.
- Subki, Bahâuddîn. *'Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh* thk. Abdulhamîd Hindâvî. 1. Beyrût: el mektebetu'l-'asriyye, 2003.
- Taftâzânî, Mesûd b. Umar. *Muhtasaru'l-meânî*. Kudûs: Dar'ul-fikir, 1411.
- Takdemir, Abdusselam. *Ahmed Mustafa El-Merâğî'nin Ulûmu'L-Belâğa Adlı Eserinin Belâğat Açısından Değerlendirilmesi*. Şırnak: Şırank Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Ülker, Şehmus-Mehmet Bağış, *Nahl Sûresinde Belâgat Uygulamaları*, Mehmet Bağış (ed.), İlahiyat Yayınları, Ankara, 2021.
- Ünsal, Hadiye. *Erken Dönem Mekkî Surelerin Muhteva Tahlili*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Vehbe, Mecdi, Muhendis, Kamil. *Mu'cemü'l-mustalahati'l-'arabiyye*. Beyrut: Mektetebetu lubnan, 2. Basım, 1984.
- Yargıcı, Atilla. "Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004), 281-294.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 4. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Yıldırım, Seyit. *Nesefî Tefsirinde Belagat Uygulamaları*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yıldırım, Yahya. *El-Keşşaf ve el-Bahrü'l-Muhît Tefsirlerinin Beyân ilmi Açısından Mukayesesi* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2022.
- Yusuf, Abdulkarim Muhammed. *Uslûbu'l-istifhâm'i fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ğareduhû ve 'irâbuhu*. Dımaşk: Tevzî'u mektebet'i el-ğazzâlî, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :Yusuf ŞENKAYA
Uyuğu : Türkiye Cumhuriyeti

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	İmam Hatip lisesi	
Lisans	Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat fakültesi-Arap Dili ve edebiyatı	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev

YABANCI DİL

YAYINLAR